

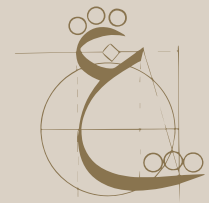

kadim

SAYI / ISSUE 7 • NİSAN / APRIL 2024

07

kadim

*“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”*

Kadim is that no one knows what came before.

kadim

Osmanlı araştırmalarına münhasır, altı ayda bir (Nisan ve Ekim) neşredilen, açık erişimli, çift kör hakem sistemli akademik dergi

A double-blind peer-reviewed open-access academic journal that is published semiannually (April and October) in the field of Ottoman Studies

SAYI | ISSUE 7 • NİSAN | APRIL 2024

İMTİYAZ SAHİBİ | PROPRIETOR

Burhan ÇAĞLAR

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | MANAGING EDITOR

Ömer Faruk CAN

İRTİBAT | CONTACT

Kadim • Sakarya Üniversitesi

Esentepe Kampüsü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, A Blok, Ofis: 110,
Serdivan/Sakarya (Türkiye) 54050

Telefon | Phone • 00 90 264 295 60 15

İnternet Adresi | Webpage • dergipark.org.tr/kadim • kadim.sakarya.edu.tr

E-posta | E-mail • kadim@sakarya.edu.tr

TASARIM | DESIGN Hasan Hüseyin CAN

BASKI | PRINTED BY

MetinCopyPlus • Artı Dijital & Baskı Merkezi

Türkocağı Cad. 3/A Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

BASIM TARİHİ | PRINT DATE • NİSAN | APRIL 2024

ISSN 2757-9395 • E-ISSN 2757-9476

ÜCRETSİZ | FREE OF CHARGE

Kadim'deki makaleler, [Creative Commons Atıf-Gayriticari 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracakı ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında Libre Açık Erişim sağlamaktadır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğu sadece yazarlarına ait olup Kadim'in görüşlerini yansıtmazlar.

Articles in Kadim are licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) International License. Kadim provides immediate Libre Open Access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Authors are responsible for the content of contributions; thus, opinions expressed in the articles belong to them and do not reflect the opinions or views of Kadim.

“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”

DergiPark

EDİTÖR
EDITOR-IN-CHIEF

Arif BİLGİN | Yükseköğretim Kurulu

YAYIN KURULU
EDITORIAL BOARD

Necmettin ALKAN | Sakarya Üniversitesi
Serpil ATAMAZ | California State University, Sacramento
Zahit ATÇIL | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Fatih BOZKURT | Sakarya Üniversitesi
Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI | Marmara Üniversitesi
Büşra ÇAKMAKTAŞ | Sakarya Üniversitesi
M. Talha ÇİÇEK | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Filiz DIĞIROĞLU | Marmara Üniversitesi
Ella FRATANTUONO | University of North Carolina at Charlotte
Selim KARAHASANOĞLU | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Miraç TOSUN | Karadeniz Teknik Üniversitesi
Kenan YILDIZ | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

KİTAP İNCELEME EDİTÖRÜ
BOOK REVIEW EDITOR

Ömer Faruk CAN | Sakarya Üniversitesi

YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ
WRITING AND LANGUAGE
EDITORS

Burhan ÇAĞLAR | Sakarya Üniversitesi
Burak ÇİTİR | Sakarya Üniversitesi
Mehmet KERİM | Sakarya Üniversitesi
Bünyamin PUNAR | Sakarya Üniversitesi

TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ
TURKISH LANGUAGE
EDITORS

Sedat KOCABEY | Sakarya Üniversitesi
Büşranur KOCAER | İbn Haldun Üniversitesi
Muhammed Emir TULUM | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ
ENGLISH LANGUAGE
EDITORS

Didar Ayşe AKBULUT | Marmara Üniversitesi
İrem GÜNDÜZ-POLAT | Sakarya Üniversitesi
Hâcer KILIÇASLAN | Sakarya Üniversitesi

MİZANPAJ VE SOSYAL
MEDYA EDİTÖRÜ
LAYOUT AND SOCIAL MEDIA
EDITOR

Büşranur BEKMAN | Sakarya Üniversitesi

YAYIN SEKRETERİ
SECRETARIAT

Yusuf İslam YILMAZ | Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Savaş ve Barış Arasında: 1683 Viyana Seferi'ne Giden Süreçte Diplomasi, Dezenformasyon ve Karar Alma*

BETWEEN WAR AND PEACE:
DIPLOMACY, DISINFORMATION
AND DECISION-MAKING IN
THE PROCESS LEADING TO THE
VIENNA CAMPAIGN OF 1683

METİN AYDAR**

ÖZ ABSTRACT

İkinci Viyana Kuşatması (1683), Orta Avrupa'da yerel bir çatışmayı büyük bir savaşa dönüştüren bir dizi siyasi, askerî ve diplomatik kararlar neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu kuşatma savaşı, ortak bir tehdit karşısında Avrupa devletlerinin birleşmesine zemin hazırlayan ve kültürel hafızada kalma eğilimi gösteren önemli bir hadise olmuştur. Çalışmada Osmanlı yönetici elitlerinin tutumları ve savaş ilanına giden süreç yeni ve mevcut kaynaklar ışığında karşılaştırmalı bir şekilde tartışılmıştır. Bu bağlamda, Fransa Milli Kütüphanesi'nde kayıtlı bir mecmuada yer alan "Der-beyân-ı sefer-i Nemçe" başlıklı bir anlatıya odaklanarak savaşa giden sürecin perde arkasındaki gelişmeler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Böylece dönemin politik atmosferi, Osmanlı karar alıcıları arasındaki fikir ayrılıkları ve savaş kararının alınma sürecine dair daha önce bilinmeyen yönler ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Habsburg, Viyana, Köprülü, Diplomasi, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa.

The Second Siege of Vienna (1683) took place as a result of a series of political, military, and diplomatic decisions that transformed a local conflict in Central Europe into a great war. This siege was an important event that paved the way for the unification of European states in the face of a common threat and remained in cultural memory. In this study, the attitudes of the Ottoman ruling elites and the process leading to the declaration of war are discussed in the light of new and existing sources. In this context, the developments behind the scenes of the process leading to the war are examined in detail by focusing on a narrative source entitled "Der-beyân-ı sefer-i Nemçe (On the Explanation of the Austrian Campaign)" in a compendium preserved in the National Library of France. In this way, previously unknown aspects of the political atmosphere of the period, conflicting ideas among Ottoman decision-makers, and the process leading to the decision of war are revealed.

Keywords: Ottoman State, Habsburg, Vienna, Köprülü, Diplomacy, Merzifonlu Kara Mustafa Pasha.

MAKALE BİLGİSİ | ARTICLE INFORMATION

Makale Türü: Araştırma Makalesi | Article Type: Research Article
Geliş Tarihi: 9 Nisan 2023 | Date Received: 9 April 2023
Kabul Tarihi: 11 Aralık 2023 | Date Accepted: 11 December 2023

ATIF | CITATION

Aydar, Metin. "Savaş ve Barış Arasında: 1683 Viyana Seferi'ne Giden Süreçte Diplomasi, Dezenformasyon ve Karar Alma". *Kadim* 7 (Nisan 2024), 21-46. doi.org/10.54462/kadim.1280002

* Bu makale, yazarın doktora tez çalışmasının üçüncü bölümünden kurgulanıp (bk. Metin Aydar, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1634-1683)* (Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 264-282) yeni bulgu ve değerlendirmeler çerçevesinde sunulmuş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, metin.aydar@erzurum.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6311-7527.

*Niçün kerb itdinüz didikce küffâr
Sükût ile cevâb olundu her-bâr*

*Kabâhat bir kişide olsa zâbir
Olur mı ol kişi hiç nutka kâdir*

*Muhâlifidi işimiz kitâba
Anınçün kâdir olamadık cevâba'*

GİRİŞ

Savaş, genellikle arzu edilmeyen bir durum olarak kabul edilmekle birlikte insanlar tarih boyunca inandıkları bir amaç uğrunda çatışmalara girmişlerdir. Kayıtlı tarih süresince, savaşı başlatanlar ile yön verenler gücü elinde tutan ve kontrol eden bireyler olmuştur. Her ne kadar savaşı yalnızca bir faktörle açıklamak mümkün değilse, tek bir yaklaşımla açıklamak da yeterli değildir. Bu durum, tarihin en önemli savaşlarından ve kuşatmalarından birisi olan 1683 Viyana Kuşatması için de geçerlidir. Osmanlı tarihi açısından epeyce bilinen bir hadise olmasına rağmen, bu kuşatmaya dair müstakil akademik çalışmalar yakın geçmişe kadar sınırlı kalmıştır. Ancak son zamanlarda, bu sefere yönelik özgün ve ayrıntılı araştırmalar yapılmış olup bu alandaki çalışmaların sayısı artmaya devam etmektedir.² Bu gelişme, mevcut literatüre yaklaşım, yöntem ve kaynak bakımından yeni bir soluk getiren “*Yeni askerî tarihçilik*”³ anlayışı ekseninde ele alındığında, kendisini daha belirgin kılmaktadır. Bu bağlamda gerek Osmanlı Devleti gerekse Avrupa tarihini yakından ilgilendiren Viyana Seferi’ne giden sürecin önemli bir kesiti de barış hâlinde olan bir imparatorlukla savaşa nasıl karar verildiği ve bunun karar verici Osmanlı yöneticileri tarafından nasıl algılandığıdır. Esasında böyle bir meselenin devlet ricali nezdinde nasıl tartışıldığı, müzakere edildiği ve dönemin tarih yazımına ne şekilde yansdığına dair incelemeler önem arz etmektedir. Söz konusu durum, Viyana Seferi öncesinde taraflar arasında barışı sağlama çabaları ile savaşa karar verme sürecinin siyasî ve diplomatik arka planı üzerine odaklanan ayrıntılı çalışmaların artırılmasıyla aşılabilir. Ayrıca belirtmek gerekir ki ele alınan bazı nitelikli araştırmalar konuya bakış açımızı geliştiren önemli bir katkı yapmıştır.⁴

Viyana Seferi öncesinde yaşanan diplomatik süreci çağdaş Osmanlı kaynakları üzerinden okumak mümkün olsa da yeni kaynaklarla birlikte bu sürecin kapsam ve içeriği hakkında farklı şeyler söylemenin mümkün olduğu söylenebilir. Nitekim döneme tanıklık eden bir

- 1 *Târih-i Sefer-i Kandîye* (Çorum: Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Yazmalar, 19 Hk 1240/1), 8a-8b. Bu eser üzerine Şuayp Ateş tarafından hazırlanan bir neşirde, yazma isminin kataloglama sırasında hatalı kaydedildiği ifade edilmiş, eserin içeriği göz önüne alınarak ismi *Vekâyi-i Viyana* olarak kabul edilmiştir. Geniş bilgi için bk. Şuayp Ateş, *17. Yüzyılın İkinci Yarısına Ait Anonim Bir Tarihçe “Vekâyi-i Viyana” (Transkripsiyon ve Değerlendirme)* (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 7. Çalışmada eserden faydalanırken yazarın tespitine bağlı kalınarak ileride *Vekâyi-i Viyana* olarak anılacaktır.
- 2 1683 Viyana Seferi’ni ele alan ve askerî tarih literatürüne katkıda bulunan bazı yerli ve yabancı çalışmalardan öne çıkanlar şöyle sıralanabilir: Thomas M. Barker, *Double Eagle and Crescent: Vienna’s Second Turkish and Its Historical Setting* (New York: State University of New York Press, 1967); John Stoye, *Viyana Kuşatması*, çev. Derin Türkömer (İstanbul: Doğan Kitap, 2004); Cevat Üstün, *1683 Viyana Seferi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010); Kahraman Şakul, *II. Viyana Kuşatması, Yedi Başlı Ejderin Fendi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021); Meryem Kaçan Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001).
- 3 Kahraman Şakul, “Batıda ve Türkiye’de Yeni Askerî Tarihçilik”, *Toplumsal Tarih Dergisi* 198 (2010), 31-35.
- 4 Viyana Seferi öncesinde, Osmanlı-Habsburg mücadelesinin siyasî ve diplomatik arka planını Avusturya kaynakları ekseninde inceleyen detaylı bir çalışma için bk. Yasir Yılmaz, *The Road to Vienna: Habsburg and Ottoman statecraft during the time of Grand Vizier Kara Mustafa Paşa (1676-1683)* (Indiana: Purdue University, Ph.D. Dissertation, 2015). Ayrıca karşılaştıkça bk. Şakul, *II. Viyana Kuşatması*, 24-68.

tarihî kaynak geçmişteki bir olaya, kişiye veya fikre yönelik anlak ya da sonradan eklenen referanslarla az çok yorum içerebilir. Bu durum anlatıların aktarılması amacının bir tarihsel-leştirme eylemi olduğuna işaret etmektedir. Bu anlatılar, ifade edilmek istenen argümanların veya fikirlerin yayılmasına yardımcı olabilir, en azından bu çalışmanın hedefleri doğrultusunda, yönetici kitlenin geniş çaplı bir savaş öncesi ne düşündükleri hakkında fikir edinme yolları önerebilir. Bu bağlamda, 17. yüzyıl Osmanlı tarihçiliğinin önde gelen isimlerinden Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, savaşın karar sürecine dair naklettiği açıklamalardan dolayı önemli bir referans hâline gelmiş ve süreçle ilgili hâkim söylemin oluşmasında ciddi pay sahibi olmuştur.⁵ Silahdar'ın kayıtlarına ek olarak Defterdar Sarı Mehmed Paşa tarafından yazılan *Zübde-i Vekayiât*⁶ ve Râşid Mehmed Efendi'nin kaleminden çıkan *Târîh-i Râşid*⁷ adlı eserlerde bu süreçle ilgili verilen malumat daha kısıtlı ve mükerrer olsa da önemli sayılabilecek niteliktedir. Yine Osmanlı tarihçilerinden Hasan Esîrî'ye ait *Mi'yârü'd-Düvel ve Misbârü'l-Milel*⁸ ve Mehmed Giray'ın yazdığı *Târîh-i Mehmed Giray*⁹ adlı eserlerde geçen bazı bilgiler de ele aldığımız konuyu tamamlayıcı niteliktedir. Öte yandan seferden söz eden bazı anonim tarihler ise nispeten daha farklı ve konuya katkıda bulunan bilgiler sunmaktadırlar.¹⁰ Bu konuda önemli bir istisna oluşturan ve çalışmanın temel kaynaklarından olan bir anlatı, bugün Fransa Millî Kütüphanesi (Bibliothèque Nationale de France)'nde kayıtlı bir *Mecmua*¹¹ içerisinde yer almaktadır. 18. yüzyılın ilk yarısında tertip edilen eserin mürettebi hakkında kesin bir bilgi yoktur.¹² Fizikî özellikleri açısından ele alındığında, mecmuanın yumuşak ve kırmızı deri kaplı bir Türk ciltlemesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. 10,5x21 cm ölçülerinde olan eser toplamda 234 varaktan oluşup sonradan numaralandırılmıştır. Eserde kullanılan yazı stili nesih kırması olup 91^b, 175^a, 176^a-194^a ve 207^a-221^b aralıklarında boş sayfalar bırakılmıştır.

Mecmuada dikkat çeken ve 47b-52b varakları arasında bulunan “*Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*” başlıklı bölüm, Viyana Seferi ve akabinde Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın sadaret dönemi de dâhil olmak üzere bir dizi savaşın panoramasını sunmaktadır. Bahsedilen bölümde araştırmamızı ilgilendiren ve anlatıyı özgün kılan asıl kısım Viyana Kuşatması

- 5 Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Zeyli Fezleke (1065-22 Ca. 1106 / 1654-7 Şubat 1695)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012).
- 6 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995).
- 7 Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan vd. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013), I.
- 8 Göker İnan, *Hasan Esîrî'nin Mi'yârü'd-Düvel ve Misbârü'l-Milel İsimli Tarih ve Coğrafya Eseri (İnceleme-Transkripsiyon)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017).
- 9 Uğur Demir, *Târîh-i Mehmed Giray* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).
- 10 Ramazan Aktemur, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi, H. 1058-1106 / M. 1648-1694, (Metin ve Değerlendirme)* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 133-134; *Vekâyi-i Viyana*, 6b-11a.
- 11 Söz konusu mecmua, önemli sayılabilecek siyasi ve diplomatik mektupların yanı sıra çeşitli edebî ve tarihî metinleri de ihtiva etmektedir. Bunlar arasında devlet ricali arasındaki yazışmalar, eyalet yöneticilerine, Kırım Hanlığı'na, Özbek Hanı'na, Safevi vezirine ve Fransa kralına yollanan mektuplar öne çıkmaktadır. Edebî mektuplar ve buyrulduklardan başka Mora'nın fethini kutlayan bir mektup ve Sultan II. Mustafa'nın sefer hazırlıklarına dair notlar da eserde yer alan diğer konulardır. Ayrıca mecmuada Habeşizâde'nin edebî bir üslupla yazdığı Fahnâme'nin yanında Yusuf Nâbî'nin Kamanice'nin fethine yönelik yazdığı fethiyyesi, Abdullah Mehmed Şefik'in Edirne Vakası öncesinde yaşanan olayları sanatlı bir dille anlattığı Şefiknâme'si de kayda değer anlatılar arasındadır. Bk. *Mecmua* (Paris: Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, Supplément turc 114) (Eser, ileride *Der-beyân-ı sefer-i Nemçe* olarak anılacaktır).
- 12 Mecmuanın giriş kısmında mürettebin kimliği hakkında bir malumata rastlanmazken aynı bölümde anılan ve bolca övülen Mevlânâ Mehmed Efendi isminde bir zattan bahsedilmesi eserin ona ithafen kaleme alınmış olabileceği ihtimalini düşündürmektedir. Bk. *Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*, 1b-2a.

başlamadan önce ortaya çıkan siyasî manzara ve savaş kararına giden süreçte yaşananlarla ilgili anlatıdır. İlgili kısımda geçen aktarımlar Osmanlı karar alıcıları arasındaki ilişkilerin ve birbirlerine karşı tutumların alınan kararlara ne ölçüde etki ettiğine ilişkin önemli tarihsel açıklamalar içermektedir.

“*Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*” ismini taşıyan anlatı, Habsburglara yönelik bir askerî harekât ele alınırken siyasî organlar arasındaki iç tartışmalara, öne sürülen fikirlerle ve savaş kararının nasıl alındığına dair hem çağdaş kaynakları teyit etmekte hem de onların bıraktıkları boşlukları doldurarak yeni düşüncelere kapı aralamaktadır. Çalışmanın temel amacı, tümüyle Viyana Seferi'nin tarihsel bir anlatısını sunmaktan ziyade Osmanlı Devleti'ni cüretkâr bir girişime sevk eden sürecin ve bu zaman zarfında biçimlenen tarihî söylemlerin izini sürmek ve çağdaş tarihçiler tarafından aktarılan erken modern metinleri eleştirel bir karşılaştırmayla meseleyi yeniden şekillendirmektir. Böylelikle savaş öncesi karar verme sürecine odaklanan ve bu süreçte başta Sultan IV. Mehmed ile devrin sadrazamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa olmak üzere siyasî aktörlerin tutumlarını ve tecrübelerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma Osmanlı karar vericilerinin idarecilik tecrübesini daha geniş bir perspektiften anlamayı hedeflemektedir.

1. Osmanlı Sultanının Himayesi: “Hoşnutsuzlar” ve Orta Macaristan Siyaseti

17. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde siyasî, askerî ve sosyal istikrarsızlığın damgasını vurduğu büyük bir kargaşa dönemidir. Bilhassa Sultan IV. Murad'ın saltanatının bitimiyle başlayan bu istikrarsız dönemden sonra çare arayışına giren Valide Hatice Turhan Sultan sadarete ihtiyar Köprülü Mehmed Paşa'yı tayin etti.¹³ Paşa'nın Valide Sultan tarafından sadarete atanması ve ciddi bir otorite kurmasına izin verilmesi onun iktidara getirilmesini eleştirenler için çarpıcı bir meydan okumaydı.¹⁴ Tam yetkilerle donatılmış yeni otoriter sadrazam izlediği sert ve acımasız bir politika sayesinde siyasal istikrarsızlığa son vermiş, orduyu yeniden örgütleyerek askerî başarılar elde etmiş ve asayişî sağlamak suretiyle imparatorluğun gücünün yeniden inşasına zemin hazırlamıştır. Böylece onunla başlayan Köprülü dönemi, imparatorluk yönetiminde bir değişiklikten ziyade mutlak iktidar otoritesinin restorasyonu ile sonuçlanmıştır. Bu süre zarfında Valide Sultan'ın yakın desteğini alan Köprülü'nün düzeni sağlamadaki asıl aracı çok fazla şiddete başvurması olmuş ve geriye bu politikasından dolayı derin bir tarihsel iz bırakmıştır.¹⁵ Öyle ki çağdaş tarih yazımı da imparatorluktaki bu dönüşümü Köprülü Mehmed Paşa nezdinde açık bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁶

Özgüvenin yeniden yükseldiği bir zamanda Köprülülerin izlediği kuzey politikası imparatorluğun dış siyasetine yeni bir boyut kazandırmıştır. Bir diğer ifadeyle, sultanın himayesi Avrupa'daki güç dengesini sürdürmenin ve mümkün olduğunda sınırları genişletmenin bir yolu olarak benimsenmiştir. Bu durum ise imparatorluğun dış politikasına ilişkin söylemlerde tarihselleştirici bir eğilim ortaya çıkarmıştır.¹⁷ Köprülü Mehmed Paşa ile açıktan sürdürülen

13 Köprülü Mehmed Paşa ve faaliyetleri hakkında hazırlanmış kapsamlı bir çalışma için bk. Metin İ. Kunt, *The Köprülü Years: 1656-1661* (Princeton: Department of Near Eastern Studies, Princeton University, Ph.D. Dissertation, 1971).

14 Mücteba İlgürel, “Köprülü Mehmed Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/258.

15 Cumhur Bekar, “The Ottoman Revolution of 1661”: The Reconfiguration of Political Power under Mehmed IV and Köprülü Grand Viziers”, *Journal of Early Modern History* 27 (2023), 235-236.

16 Cumhur Bekar, “Köprülü Mehmed Paşa'nın Osmanlı Tarih Yazımında Değişen Algısı”, *Tarih Yazımı* 1/1 (2019), 62-78.

17 Köprülüler dönemiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin geleneksel kuzey siyasetini bir kenara bıraktığı görüşü için bk. Metin İ. Kunt, “17. Yüzyılda Osmanlı Kuzey Politikası Üzerine Bir Yorum”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Beşeri Bilimler-Humanities* 4-5

bu siyaset oğlu Fâzıl Ahmed Paşa ve damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yönetiminde de devam etmiştir. Fâzıl Ahmed Paşa, Köprülü'nün 1656-1661 yılları arasını kapsayan sadaretinden sonra iktidarı devralmıştır. Çağdaşlarına göre, babası Köprülü'yle karşılaştırıldığında, daha ılımlı bir siyaset takip etmiş ve bu süreçte giriştiği bir dizi savaşı başarıyla yönetmiştir. Kandiye zaferi başta olmak üzere, Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Kazakları himaye ederek 1672'de Lehistan'a karşı bir sefer düzenlemiş ve kısa sürede Kamanıçe'yi fethetmiştir. Bu süre zarfında en büyük destekçisi yokluğunda imparatorluğun dış politikasına yön veren devlet adamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa olmuştur. Köprülüzâde'nin 1676 yılı sonlarında vefat etmesi üzerine sadarete Kara Mustafa Paşa getirilmiştir. O da yıllarca hizmet ettiği hâmi Köprülü'nün sert politikasına sıkı sıkıya bağlı kalmış ve devleti Köprülü hanedanının prensiplerine göre yönetmiştir.¹⁸

Sultan IV. Mehmed, Köprülülerin ortaya koyduğu başarılarından son derece memnun kalmıştır. Onun saltanatında ortaya çıkan en çarpıcı olaylarından birisi Orta Macaristan'da "Hoşnutsuzlar" olarak anılan ve Habsburgların zulmünden kaçan Protestan Macarların Osmanlı himayesine girme teşebbüsleri ve buna bağlı olarak 1683'te gerçekleşen Viyana Kuşatması'dır. Bu hadise Köprülü döneminde ortaya çıkan Uyvar, Kamanıçe ve Çehrin seferlerinde olduğu gibi Osmanlı sultanına sığınanları himaye etmenin ve böylelikle savaşı başlatan taraf Osmanlılar olsa da savaş ilanının meşru bir zemine oturtulduğu bir siyasetin tezahürüdür.¹⁹ Bu tarihî olaya giden süreçte Osmanlı karar alıcıları ve onların tutumuna ilişkin sorunlara basit çözümler sunmak tarihsel indirgemeciliğe yönelmenin bir neticesidir. Bu minvalde en kolay yöntem, 1683'teki bu büyük hadiseye tek bir neden aramaktır. O da imparatorluğu siyasî ve askerî sonuçları bakımından zorlu bir dönemece sokan dönemin hırslı ve inatçı sadrazamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın şahsî politikasıdır.

Kandiye'nin fethiyle uğraşan Fâzıl Ahmed Paşa'nın Macar temsilcileriyle görüştüğü, himaye tekliflerini reddettiği ve sadaret değişikliğiyle birlikte bu teklifin Kara Mustafa Paşa tarafından kabul edildiğine dair görüşler mevcuttur. Bu hâkim eğilime karşı Fâzıl Ahmed Paşa'nın himaye teklifini tümüyle reddetmediği, aksine olumlu bir yaklaşım sergilediği ancak vadettiği yardımın Macarlar tarafından beklenen düzeyde gerçekleşmediği Macar temsilcilere ait rapor ve günlüklerden anlaşılmaktadır. Bu durum, Macarların sığınma tekliflerinin karmaşık bir süreç olduğunu ve genel anlatıdan farklı bir perspektife sahip olduğunu göstermektedir. Hâkim eğilim etrafında şekillenen anlatılarda, genellikle Fâzıl Ahmed Paşa'nın himaye teklifini geri çevirmesine karşılık bu teklifin yeni sadrazam Kara Mustafa Paşa tarafından onaylandığı resmedilmektedir. Bu hususla ilgili olarak Viyana hükümetinden memnun olmayan Macarların himayesi meselesini şiddetle eleştirenlerin başında Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa gelmektedir. Ona göre, 1672 senesinde Yanova Beylerbeyi Cerrah Kasım Paşa ile buluşan Tököli, Osmanlı himayesine girmek istediklerini açıkça ifade etmiş, ancak Osmanlı paşası Avusturya ile süren barışa hâle gelmemesi adına bu isteği kesin bir şekilde geri çevirmişti. Bu konudaki ısrarını sürdüren Macar lider bundan üç yıl sonra adamlarını İstanbul'a göndermişse de Fâzıl Ahmed Paşa'dan istedikleri neticeyi elde edememişlerdi. Silahdar'ın anlattığına bakılırsa, Avusturyalılarla antlaşma yapana kadar

(1976-1977), 111-116. Ayrıca krş. Şakul, II. Viyana Kuşatması, 24-30.

18 Norman Itzkowitz, *Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek*, çev. Cihan Kaplan (İstanbul: Babil Yayınları, 2006), 84.

19 Şakul, II. Viyana Kuşatması, 23.

hayli zahmet çeken Köprülüzâde, Macarların amacına ulaşmalarına engel olmuş ve himaye tekliflerini kesin bir dille reddetmişti. Ancak Kara Mustafa Paşa'nın sadrazam olduğunu işiten bu Macarlar yüklü hediyeler vermek suretiyle hırslı ve açgözlü olduğunu öğrendikleri Osmanlı sadrazamını ikna etmeyi başarmışlardı.²⁰ Bir diğer tarihçi Mehmed Giray, İmre Tököli'nin Osmanlılara iltica ederken -Silahdar'ın anlattıklarına benzer şekilde- Sadrazam Kara Mustafa Paşa'yı hediye ve vaatlerle ikna ettiğini belirtmektedir. Ancak sadrazamın Avusturyalıların sınır boylarında kargaşaya sebep olduğunu bir telhisle sultana haber ettiğini ve bu nedenle ondan onay aldığını da ilave etmektedir.²¹ Dönemin diğer önemli tarihçileri Defterdar Sarı Mehmed Paşa ile Râşid Efendi, Habsburg yönetimine karşı çıkan Macarların içine düştükleri durumu anlattıktan sonra kendilerine iltica edenlere yardım etmenin bir Osmanlı geleneği olduğuna ve sultanın şanını yücelttiğine vurgu yaparak isteklerinin kabul edildiğine yer vermektedirler.²² Viyana Seferi'nden söz eden anonim vekayinameler ise Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın barış antlaşmasını bozmasına vurgu yapmak suretiyle bu himaye meselesini yüzeysel anlatmışlar ve Hoşnutsuzların doğrudan Osmanlı korumasına girdiklerini belirterek sürecin detayları konusunda sessiz kalmışlardır.²³ Yeni sadrazamın ihtiraslı tutumu ve dış politikada izlediği yöntemler anlatılarda geçen bu husustaki iddiaları destekler niteliktedir.²⁴ Diğer yandan savaşa sebep olan Macarların himaye edilmesine yönelik genel kanının ortaya çıkmasında bu olayın onun sadareti döneminde gerçekleşmesi etkili olmuştur. Kara Mustafa Paşa'nın kişisel çıkarları böyle bir politikanın ortaya çıkmasında yadsınamayacak derecede etkilidir,²⁵ ancak durum böyle olsa da süreci daha farklı açılardan değerlendirmek mümkündür. Bu harekâtın planlanmasında, ilk olarak Köprülü dönemiyle birlikte başlayan yeni kuzey politikasının izleri görülürken ikinci olarak aynı ideolojiyi sürdüren Kara Mustafa Paşa'nın kişisel rolü etkili olmuştur.

Protestan Macarların himaye edilmesine henüz Fâzıl Ahmed Paşa döneminde sıcak bakıldığını fakat gerekli zemin ve şartların oluşmaması bakımından bu meselenin sonraya ertelendiğini gösteren farklı görüş ve kaynaklar mevcuttur. Giriş kısmında tanıtılan mecmuada geçen anlatı, Köprülüzâde'nin bu süreçte takındığı tutumu çağdaşlarından farklı yansıtarak meseleye şöyle bir açıklık getirmektedir:

“Ol hengâmda sadr-ı alî-kadr Köprülüzâde Ahmed Paşa Girid cezîresinin azîm kılâ'-ı bî-sûtûn irtifâ'ından Kandiye kal'ası teshîriyle mukayyed olmağın tâ'ife-i mezbûrenin kâr-dânları vezîr-i müşârûn-ileyhe irsâl ve tedbîr-i hâlleri rey-i rizînlerine havâle ve temşiyet-i umûrları mekr-i metinlerine ihâle olmağla ol nizâmü'l-mülk-i sâninin hem-vâre matmah-ı nazar-ı dürbînleri asâyiş-i ibâd ve asûdeğî-i bilâd olmağın tâ'ife-i mezbûreye bilâd-ı İslâmiye'de meş tâ ve mer'î-i tebyîn ile setr-i bâb-ı nizâ' ve vefâ-yı ahde isrâ' etmişler idi.”²⁶

20 Türkal, *Zeyl-i Fezleke*, 770-771.

21 Demir, *Târîh-i Mehmed Giray*, 3.

22 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, 124-125; Râşid Mehmed Efendi vd., *Târîh-i Râşid I*, 222-223.

23 Aktetur, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, 133; *Vekâyî-i Viyana*, 7b-8a.

24 Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Macarların himayesiyle birlikte hem otoritesini hem de ikna kabiliyetini kullanarak başvurduğu propaganda faaliyetleriyle Habsburglara karşı yürütülen savaş siyasetinin ortaya çıkmasında baş âmil olmuştur. Merzifonlu'nun bu süre zarfında yürüttüğü propaganda faaliyetleri hakkında hazırlanmış bir çalışma için bk. Songül Çolak – Metin Aydar, “Savaş ve Propaganda: 1683 Viyana Kuşatması Üzerine Bir Değerlendirme”, *Belleten* 84/301 (Aralık 2020), 1045-1096.

25 Türkal, *Zeyl-i Fezleke*, 771.

26 *Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*, 47b.

Mecmua yazarının ifadelerine göre; Fâzıl Ahmed Paşa, Girit Seferi sırasında kendisiyle görüşen Macar temsilcilerinin isteklerine soğuk bakmadığını ancak hâlihazırda kuşatmayı yürüttüğü için şimdilik Osmanlı topraklarında kışlamalarını, sakin ve sözlerine sadık kalmalarını tembihlemiştir. Dolayısıyla bu anlatı, Köprülüzâde'nin Macar temsilcileriyle düpedüz olumsuz bir iletişim kurmadığına ve onlara destek verme niyetinde olduğuna işaret etmektedir. Tarihsel koşulları dikkate alarak Macar soyluların Osmanlılar ile temaslarını ve bunun ne derecede yaygınlık kazandığını derinlemesine inceleyen Michels'in tespitleri de Fazıl Ahmed Paşa'nın Macar temsilcileriyle olan ilişkisi konusunda tamamlayıcı ve aydınlatıcıdır. Nitekim Erdel elçisi László Baló'nun Ağustos 1667'de Kandiye'de gerçekleştirdiği buluşmada sadrazam, Macar Protestanların taleplerine karşı duyarlı olduğunu ifade etmiş, ancak kendisinin kuşatmayla meşgul olduğunu belirterek anında bir eyleme bulunamayacağını dile getirmişti.²⁷ Baló, başarısız dönüşünün ardından sadrazam ile Kandiye'de yaptığı görüşmeyi umut verici olarak değerlendirmişti. Sadrazamın kethüdası Fâzıl Ahmed Paşa'nın Kandiye'ye gelmeden önce bu konuyu bilmiş olması hâlinde buraya gelmeyeceğini, daha fazla çaba harcayarak kendisini bu işe adayacağını ve icabına bakabileceğini bizzat bildirmişti. Sadrazam nezdinde lobi faaliyetlerine devam etmekten vazgeçmeyen Protestan Macarlar, tekliflerini bu kez Erdel elçisi Péter Inczedy aracılığıyla Ekim 1667'nin sonlarında gerçekleştirmeye çalışmıştır. Erdel elçisi, Osmanlı birliklerine olan ihtiyacı yinelemek ve himaye konusunun mutlak aciliyetini vurgulamak için Kandiye'ye doğru yola çıkmış, fakat Kasım 1667'den Ocak 1668'e kadar dilediği gibi bir görüşme gerçekleştirememişti. Sadrazam ile bir araya gelememiş olsa da onun adamı tarafından nezaketle karşılanmış ve görünüme göre Báló ile aynı cevapla geri dönmüştü. Bu ikinci girişimin ardından Protestan Macarlar, Osmanlı Devleti'nin Venedikliler karşısında kesin bir zafer kazanmasını beklemekten başka çareleri olmadığını gönülsüzce kabul etmişlerdi. Bunun yanında 1668 yazında ve yine Ocak 1669'da Osmanlı birlikleri olmadan Yukarı Macaristan'da bir ayaklanma başlatmaya yönelik aceleci planlar ortaya koymaya çalışmışlardı.²⁸ Protestan Macarların Osmanlı himayesine yönelik girişimleri ve aldıkları yanıtlar Osmanlı Devleti'nin dış ilişkilerinde esnekliğin ve karşılıklı çıkarların önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, mecmuada geçen anlatı ve onunla örtüşen Michels'in bulguları dikkate alındığında, özelde Fâzıl Ahmed Paşa'nın Protestan Macarların himaye taleplerine yönelik açık bir politika izlemediğini, ancak fırsatlar ve stratejik çıkarlar doğrultusunda bu tür taleplere dolaylı da olsa kayıtsız kalmadığını göstermektedir.

Benzer şekilde, diğer bazı Batı kaynakları da Girit kuşatmasının sürdüğü günlerde Macar temsilcilerin Erdel Prensi Apafi Mihal aracılığıyla gönderilen temsilcilerin 1667 yazında Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa'yla temasa geçtiğini ancak istenen sonucu alamadıklarını teyit etmektedir. Ayrıca sadrazam, Macarların 1672'de yeniledikleri tekliflerine karşı nispeten daha ılımlı bir duruş sergilemişse de mevcut koşulların yol açtığı kararsızlıktan dolayı mesafeli bir tutum takınmaya devam etmiştir. Osmanlı yönetimiyle Macarlar arasında bir aracı gibi hareket eden Apafi Mihal'in de bu meseleye daha fazla müdahil olmasını is-

27 Georg B. Michels, *The Habsburg Empire under Siege, Ottoman Expansion and Hungarian Revolt in the Age of Grand Vizir Ahmed Köprülü* (Montreal: McGill-Queen's University Press, 2021), 90-91. Michels'in eserine dair kaleme alınan bir değerlendirme için ayrıca bk. Kahraman Şakul, "The Habsburg Empire under Siege: Ottoman Expansion and Hungarian Revolt in the Age of Grand Vizier Ahmed Köprülü, written by Georg B. Michels", *Turkish Historical Review* 14/1 (2023), 136-140. <https://doi.org/10.1163/18775462-20230003>.

28 Michels, *The Habsburg Empire under Siege*, 107-108.

tememiştir.²⁹ Sadrazam'ın bu tavra bürünmesinde kendisine daha önceden Macar krallığı vad edilen Apafi Mihal ile Katolik grubu temsil eden Peter Zrinyi gibi iki rakip hizibin siyasi çekişmesinin ciddi etkisi olmuştur. Apafi Mihal'in Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa'yla Macar meselesini görüşmek üzere Kandiye'ye yolladığı Dávid Rozsnyai'nin 1670 tarihli gizli raporu bu hususla ilgili önemli detaylar barındırmaktadır. Rapora göre, Kandiye'ye geçen Rozsnyai, Halep Beylerbeyi İbrahim Paşa'yla 8 Ocak-6 Şubat tarihleri arasında altı kez görüşmüş, ayrıca özel bir görüşme yapmak için 21 Ocak 1670'te bizzat sadrazamla bir araya gelmiştir. Aynı rapor, Rozsnyai'nin istediğini elde edemediğini ortaya koymakla beraber Macar meselesine müdahil olmaya çabalayan Apafi Mihal hakkında sadrazamın kafasında soru işaretleri bulunduğuna dair ilgi çekici ayrıntılar içermektedir.³⁰ Konuyla ilgili Osmanlı anlatılarını değerlendiren Sándor Papp, o dönemde Kandiye kuşatmasının olmaması hâlinde Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın Peter Zrinyi'ye yardım edebileceği şeklinde bir çıkarımda bulunmaktadır.³¹

Öte yandan Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın Uyvar Seferi'ne çıktığı sırada Protestan Macarları yanına çekmiş olması, topraklarının Osmanlı akıncıları ile Tatarlarca yağmalanmasını engellemesi, sefer sırasında kendilerine erzak satanları ücret konusunda mağdur etmemesi gibi uygulamaları onlara yakınlık duyduğunu gösteren önemli bir yönüdür.³² Bundan başka Lehistan ile sürdürülen bir dizi savaş 1676 yılı sonlarında imzalanan Żurawno (İzvançe) Antlaşmasıyla sona ermiş, Macarlara karşı mesafeli bir tutum sergileyen Köprülüzâde bu himaye politikasını yeniden değerlendirmeye almış, fakat beklenmedik ölümüyle neticelenen sadaret değişikliği sonucu bu siyaseti enişttesi Kara Mustafa Paşa sürdürmüştür.³³

Osmanlıların Macarlar yüzünden Habsburglarla yeniden savaşa girme kararı iyi incelendiğinde, bunun Köprülü mirasına ilişkin ideolojik arka planla bağlantılı olduğunu görmek mümkündür. Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa, Avusturya ile barış antlaşması imzalandıktan sonra sultanın da isteği doğrultusunda öncelik olarak Girit'in fethini tamamlamaya yoğunlaşmıştır.³⁴ Sultanın bu konudaki tutumu göz önüne alınırsa, sadrazamın Girit'i bırakıp Orta Macar meselesine yönelmesi zayıf bir ihtimal olarak kalmaktadır. Çağdaş kaynakların da vurguladığı gibi, sadrazamın bu himaye meselesine karşı mesafeli olmasının altında yatan sebeplerden

29 Viyana hükümetinin yönetiminden rahatsız olan Macarları temsil etmek üzere, Apafi Mihal tarafından seçilen ve 1667 yılı Haziran ayında Girit'e gelen László Baló, Fâzıl Ahmed Paşa'yla görüşerek meseleyi ona bildirmiş ve destek istemiştir. Sadrazam ise iyi karşıladığı Baló'nun yardım isteğini bir yandan Vasvar Antlaşması'nı ihlal etmemek diğer yandan kuşatmayı sonlandırabilmek için ertelemekle geçiştirmişti. Zinkeisen'in aktardığına göre, görüşmelerde yer alan Divân-ı Hümayûn tercümanı Panayotti, Macarların bu girişimini İstanbul'da mukim Habsburg elçisi Casanova'ya iletmiş, o da Viyana hükümetini bu gelişmelerden haberdar etmişti. Osmanlı sadrazamına sundukları teklif her ne kadar sürüncemede kalmış olsa da ısrar etmekten vazgeçmeyen Macarlar, Ekim 1667'de Péter Inczedy vasıtasıyla tekliflerini yinelemiş ancak önceden olduğu gibi sonuç alamışlardı. Bu arada Habsburg hükümetinin Protestan Macarları ayaklandıran elebaşları ölümle cezalandırması da cesaretlerini kırmaya yetmemiştir. Ne var ki Macarların himaye edilmesine ön ayak olmaya çabalayan Erdel yönetiminin seçtiği temsilciler 1672'de İstanbul'da ciddi girişimlerde bulunmuş, sadrazama 50.000 taler haraç ve 18.000 kişilik bir ordu vadetmiş, fakat Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa'nın tavırından ödün vermesini sağlayamamışlardır. Bk. Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011), 5/61-63.

30 Rozsnyai'nin Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa ve Halep Beylerbeyi İbrahim Paşa'yla yürüttüğü diplomatik misyonun ayrıntıları için bk. Georg B. Michels, "Myth or Reality? Ottoman Support for Hungarian Rebels in Light of a Secret Transylvanian Mission to the Porte (1669-1670)", *Hungarian Cultural Studies, e-Journal of the American Hungarian Educators Association* 8 (2015), 38-42.

31 Sándor Papp, "Ottoman Accounts of the Hungarian Movements against the Habsburgs at the Turn of the Seventeenth and the Eighteenth Centuries", *Frontiers of Ottoman Studies, State, Province, and the West*, ed. Colin Imber, Keiko Kiyotaki, Rhoads Murphy (London: I.B. Tauris 2005), II/39.

32 Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1640-1774)*, çev. Nilüfer Epçeli (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2009), 4/129.

33 Şakul, *II. Viyana Kuşatması*, 33.

34 Türkal, *Zeyl-i Fezleke*, 417.

birisi de Osmanlı-Habsburg tarafları arasında imzalanan Vasvar Antlaşması'dır. 20 yıllık bir barış sürecini kapsayan bu antlaşma doğal olarak sadrazamın temkinli davranmasına yol açmıştır. Ne var ki Girir'in tamamıyla fethedilmesinden sonra Osmanlı siyasetinde gündem değişmiştir. İmparatorluğun yeni hedefi önce Mekke'deki hacılara rahatsızlık veren ve onları rencide eden Zeydiyye taifesinin bastırılması olmuş, hatta bunun için hazırlıklara başladığı bilinen sultan Bursa'ya geçmek için Edirne'ye dönmüştü. Ancak kuzeyde beliren Kazak sorunu ve buna bağlı olarak Lehistan'ın aralarındaki antlaşmaya aykırı hareket etmesi sultanı bu girişiminden alıkoyarak hedefini değiştirmesine sebep olmuştu.³⁵ Nitekim Karadeniz'in kuzeyinde zaman zaman tatsızlık çıkaran Kazaklar, Rusya-Lehistan yakınlaşmasına karşı kendi istekleriyle Osmanlı sultanına iltica etmişler ve Osmanlı-Leh çatışmasına zemin hazırlayarak bir anlamda geleneksel Osmanlı kuzey politikasının sürdürülmesinde önemli bir paya sahip olmuşlardı.³⁶ Kazakların himaye edilmesinde önemli rol oynayan rikâb-ı hümayûn kaymakamı Kara Mustafa Paşa, Lehistan yönetimine sert uyarıda bulunarak Rusya'yla kurdukları ittifakın kendileri için bir tehdit oluşturmayacağını hatırlatmıştı.³⁷ Ancak bu uyarıya kulak asmayan Lehistan'ın Kazakların himayesine tepki göstermesi birkaç yıl içinde Osmanlıların üstünlük sağladığı bir dizi savaşla sonuçlanmıştır.³⁸

Yukarıda zikredilen sebepler göz önüne alındığında, Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın Macarların yardım tekliflerini reddetmek suretiyle ertelemesi ve sürüncemede bırakması mevcut koşulların ortaya çıkardığı bir durum olarak telakki edilebilir. Dolayısıyla Habsburglara karşı bir savaşa yol açacak himaye girişiminin zorunlu gerekçelerle rafa kaldırılması, ardından bu teşebbüsün Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadaretinde gerçekleşmesi nedeniyle bu süreç adeta yeni sadrazamın ihtirasıyla ilişkilendirilmiştir. Her ne kadar Kara Mustafa Paşa'nın hırslı ve inatçı bir kişiliğe sahip olduğu bilinse de bu siyasetinin ideolojik bir arka plana sahip olduğunu hatırdan çıkarmamak gerekmektedir. Bu bağlamda, Kahraman Şakul'un da belirttiği gibi, taraflar arasında savaşa yol açan bu himayesi meselesini söz konusu devlet adamlarının karakteristik özelliklerine bağlamak yerine, mevcut dönemin şartlarına bağlı olarak ortaya çıkan jeopolitik durum ve onun yol açtığı politik çıkarlar dâhilinde incelemek daha makuldür.³⁹ Dolayısıyla mevcut şartlar buna uygun düştüğü için ileri sürülen iddiaların en azından sadrazamın hırslını daha da körüklediği söylenebilir.

2. Barışı Sürdürmenin Peşinde: İstanbul'da Diplomasi Trafikçi

Osmanlı-Habsburg arasında mücadeleye yol açan kararın alınması sürecinde tek bir faktör olmadığı ve imparatorluk siyasetini şekillendiren aktörlerin ve dinamiklerin hem daha karmaşık hem de daha değişken olduğu bir önceki bölümde izah edildi. Burada ise süresi bitmeye yaklaşan bir barış antlaşması söz konusu iken Habsburg tarafının barışı uzatma ça-

35 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Defter (TSM.A.d), 1219/1; Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'-nâme*, haz. Fahri Ç. Derin (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008), 352-353; Türkal, *Zeyl-i Fezleke*, 586-587; Râşid Mehmed Efendi vd., *Târîh-i Râşid I*, 151.

36 Konuyla ilgili olarak Osmanlı Devleti'nin izlediği kuzey politikasından beklentileri için bk. Kahraman Şakul, "Siege Warfare in Verse and Prose: the Ottoman Conquest of Kamianets-Podilsky (Kamançe), 1672", *The World of the Siege*, ed. Anke Fischer-Kattner-Jamel Ostwald (Leiden-Boston: Brill, 2019), 210.

37 Joseph von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, çev. Mümin Çevik-Erol Kılıç (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1992), 6/182-183.

38 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 3/422-427.

39 Şakul, *II. Viyana Kuşatması*, 21.

balalarına karşılık başta Sadrazam Kara Mustafa Paşa olmak üzere Osmanlı tarafının bu süreci nasıl yönettiği ele alınacaktır. Bu doğrultuda taraflar arasındaki diplomatik temaslar incelemeye yönelik girişimlerin ne kadar geniş bir alana yayıldığı ve Osmanlı dış politikasına yön verenlerin bu girişimlerin önünü nasıl kestiği ortaya konulacaktır. Özellikle savaşa giden diplomatik süreçte çağdaş kayıtları ve bunlara ilişkin ortaya konan yorumları incelemek bu türden bir tartışmayı anlamak için iyi bir arka plan sağlayacaktır.

Orta Macaristan,⁴⁰ hem Habsburglar hem de Osmanlılar için stratejik öneme sahip bir bölgeydi; bu nedenle bölgedeki egemenlik meselesi, Kanunî Sultan Süleyman döneminden sonra her iki taraf arasında ciddi bir çekişme kaynağı olmuştu.⁴¹ Bu nedenle Osmanlıların kendilerinden destek isteyen Macarlara karşı tavrı Habsburg temsilcileri tarafından büyük bir ciddiyetle takip edilmisti. Öyle ki Macar temsilcilerin sık sık himaye girişiminde bulunmaları, söz konusu süreci yakından takip eden Viyana hükümetini endişe içinde bırakmıştır. Henüz 1673 yılında Habsburg büyükelçisi olarak İstanbul'a gönderilen Kindsperg'in Hofburg İmparatorluk Sarayı'na gönderdiği raporlarda ve kendisine gelen talimatlarda bunu görmek mümkündür. Kindsperg, ilk elçilik yıllarında Fâzıl Ahmed Paşa ile ılımlı bir diplomatik süreç yürütmüştür. Kara Mustafa Paşa'nın iktidara gelmesiyle önce iyi ilişkiler içerisinde olmuş, fakat ilerleyen dönemde sadrazamın tutumundan kendisini hafife aldığı ve oyaladığını anlamakta gecikmemiştir. Sadrazamın izlediği dış politikaya karşılık Habsburg elçilerinin öncelikli hedefi Erdel üzerinden Osmanlılar ile temas kuran Hoşnutsuzların irtibatını kesmek ve Orta Avrupa'yı ilgilendiren gelişmeleri kendi kontrolü altında tutmaktır.⁴²

Köprülülerin yönetimi altında başlayan iç ve dış siyasî canlanmanın ardından Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın fetihçi bir siyasete odaklanması Batılı temsilcilerce dikkatle izlenmiş ve yeni sadrazamın dış politikasının gözden geçirilmesi gerektiği gündeme getirilmiştir.⁴³ Orta Macaristan'da yaşanan son gelişmeler yeni sadrazamın fetihçi zihniyetine iyi bir gerekçe sunmaktaydı. Viyana hükümeti tarafından Protestan Macarlara etnik, dinî ve kültürel bakımdan uygulanan baskıcı ve dışlayıcı siyaset onları başkaldırmaya sevk ederek bazı Macar liderlerin etrafında toplamış, başarısızlıkla neticelenen bir dizi girişimin ardından Osmanlı sultanının himayesine girmelerine zemin hazırlamıştı.⁴⁴ Bu süre zarfında Fransa büyükelçisi Nointel, arası bozuk olmasına rağmen sadrazamı Habsburglara karşı kışkırtmaktan geri durmamıştı. Onun bu çabalarının farkında olan Kindsperg ise bir yandan Habsburg İmparatoru I. Leopold'ü İstanbul'daki gelişmeler hakkında uyarmış, diğer yandan Bethune'nün Macaristan'daki faaliyetleri hakkında haberler yayarak İstanbul ve Paris arasındaki gergin ilişkileri kızıştırmaya odaklanmıştı. Buna karşılık aceleci davranmayan ve niyetleri hakkındaki şüpheleri yatıştırmak isteyen Kara Mustafa Paşa, Habsburglara karşı barışçıl bir tutum sergilemişti.⁴⁵ Bu arada Nointel, görevinden ayrılmadan önce, Osmanlıların önem verdiği Yanıkkale ve Komoron'un tahkimat planlarını Venedikli mühendis Barozzi aracılığıyla

40 Osmanlı-Habsburg çekişmesinin odak noktalarından birisi olan bu bölgenin sınırları hakkında bk. Şakul, *II. Viyana Kuşatması*, 22.

41 Halil İnalçık, *Devlet-i Âliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 181.

42 Yılmaz, *The Road to Vienna*, 161-162.

43 Merlijn Olnon, "A Most Agreeable and Pleasant Creature? Merzifonlu Kara Mustafa Paşa in the Correspondence Of Justinus Colyer (1668-1682)", *Oriente Moderno, Nuova serie* 83/3 (2003), 657.

44 H. Elliot Malden, *Viyana 1683*, çev. Uygur Kahraman (Ankara: Adapa Yayınevi, 2005), 21.

45 Barker, *Double Eagle and Crescent*, 68.

lığıyla sadrazama sunmuş, böylece Habsburglara karşı olası bir girişimin Fransa tarafından onaylandığını ima etmişti.⁴⁶ Nointel'in yerine İstanbul'a gönderilen Guilleragues'ın esas görevi de İmre Tököli'yi desteklemeye ve sadrazamı Habsburglar üzerine bir askerî harekât düzenlemenin gerekliliği konusunda ikna etmeye çalışmaktı.⁴⁷ Bu arada 1678 yılı baharında Kindspert'in ölümü üzerine yerine geçen Peter Franz Hoffmann'ın elçiliği dönemi Habsburg diplomasisi açısından kayıpla geçen önemli bir kırılma noktası olmuştur.⁴⁸

Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın yokluğunda Sultan IV. Mehmed ile görüşen Hoffmann, Erdel Prensi Apafi Mihal'in İmre Tököli ve diğer Macarları desteklemesinin Viyana hükümetini rahatsız ettiğini belirtmiş, ancak sultan konuyu müzakere etmesi için sadrazama talimat vereceğini ifade etmiştir.⁴⁹ İstanbul'dan gelen iç karartıcı haberler bir yana, Habsburg temsilcilerinin yaşadıkları sağlık sorunları barış görüşmelerinin önünü kilitleyen önemli bir sorun olmuştur. 1679 Eylül'ünde vefat eden Hoffmann'ın yerine Terlingo von Guzman'ın tayin edilmesi de barış görüşmelerinde herhangi bir ilerleme kaydedilmesini sağlayamamıştır. Bunun üzerine Viyana hükümeti, 13 Ocak 1680'de ölen Johann Carl Terlingo von Guzman'ın yerine Avusturya Doğu Şirketi'nin İstanbul'daki konsülü Georg Christoph von Kunitz'e yetki vererek onun yerine geçmesini istemiştir. Viyana'yla irtibata geçen Kunitz, barış müzakerelerini kaldığı yerden sürdürceğini ve sadrazamın ertesi baharda Macaristan'a bir sefer planlayıp planlamadığını öğrenmeye çalışacağını bildirmiştir.⁵⁰

Sınır boylarında ardı arkası kesilmeyen akınlar ve Osmanlı'dan yardım talep eden Macarların sundukları teklifler Batı'ya düzenlenecek yeni bir sefer için oldukça iyi bir gerçekçe sağlamaktaydı.⁵¹ Bu arada Kunitz, 1680 baharında sadrazam ile yaptığı görüşmelerden hareketle onun barışı sürdürmeye yönelik bir tavır sergilediğine ikna olmuş, ancak Habsburg temsilcilerini oyalama konusunda usta hâle gelen Kara Mustafa Paşa, görüşmelerini 1681 yılının başına kadar ertelemişti. Bu süreçte Osmanlı sarayıyla irtibatını koparmayan Kunitz, Viyana'ya yolladığı raporlarda, işitmek zorunda kaldığı belirsiz vaatleri ve çelişkili söylentileri iletmeğe yetinmiştir.⁵²

Sadrazam Kara Mustafa Paşa, Rusya ile imzaladığı Bahçesaray Antlaşması (1681)'nin⁵³ ardından Tököli'nin davasını iyiden iyiye benimsemiş, vadettiği destekle onun Habsburg yönetimiyle arasına mesafe koymasını sağlamıştır.⁵⁴ Viyana'yla temasını sürdüren Kunitz ise Rusya'yla barış yapılmasından hemen bir gün sonra Kara Mustafa Paşa'nın ordunun dağılmasından rahatsız olduğunu, yeni bir sefer konusunda sultanı ikna etmeye çalıştığını rapor

46 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 6/315.

47 Şakul, *II. Viyana Kuşatması*, 40. Guilleragues'in İstanbul'daki faaliyetlerini elçiliği boyunca başta Fransa hükümdarı XIV. Louis ve diğer devlet adamlarına yolladığı mektuplarda görmek mümkündür. Fransız büyükelçiye ait mektupların derlenmiş hâli için bk. Guilleragues Kontu, *İstanbul Mektupları*, çev. Yaşar Avunç (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2010).

48 İstanbul'da Habsburg temsilcilerinin dahi ölümüne yol açan salgın yanı sıra gündemde Osmanlı-Rus mücadelesinin olması İstanbul-Viyana arasındaki düzenli bilgi akışının kesintiye uğramasına, dolayısıyla barış girişimlerinin etkisi kaybetmesine neden olmuştu. Bk. Yılmaz, *The Road to Vienna*, 212-213.

49 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 6/330.

50 Yılmaz, *The Road to Vienna*, 226-230.

51 Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 4/165.

52 Yılmaz, *The Road to Vienna*, 232-234.

53 Rusya ile imzalanan Bahçesaray Antlaşması hakkında ayrıntılı bilgi için bk. C. Bickford O'Brien, "Russia and Turkey, 1677-1681: The Treaty of Bakhchisarai", *The Russian Review* 12/4 (1953), 259-268.

54 Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 5/64-65.

etmiştir. Buna ek olarak adamlarından birisini Budin Beylerbeyi İbrahim Paşa'ya yollayan sadrazamın sınırda karışıklık çıkartması için talimat verdiğiine dair dedikoduların yayıldığına ayrıca vurgu yapmıştır.⁵⁵ Mevcut koşullar sadrazamın Habsburglara yönelik bir askerî harekât düzenlemesine imkân sağlamış gibi görünse de Fransa'yla yaşanan yeni bir kriz hem Osmanlı-Habsburg diplomasisinin önünü tıkamış hem de açıktan bir savaş kararının belirmesini engellemiştir.⁵⁶

Guilleragues, Fransa Kralı XIV. Louis'e yolladığı 4 Şubat 1682 tarihli mektubunda, sadrazamın Apafi Mihal tarafından gönderilen Zekel ile Macarların durumunu görüştüğünü, ancak Fransa'yla yaşanan sorunun çözüme kavuşturulmadan kendilerine yardımcı olamayacağını belirttiğini zikretmiştir.⁵⁷ İstanbul'daki büyükelçisi vasıtasıyla Orta Macaristan meselesini yakından izleyen XIV. Louis, Sultan IV. Mehmed'in yanı sıra Sadrazam Kara Mustafa Paşa ve İmre Tököli'yi tahrik ederek Habsburglar üzerine bir askerî harekât planlanmasında etkili olmaya çalışmıştır.⁵⁸

Diplomatik faaliyetlerin yoğun yaşandığı bu döneme tanıklık eden meşhur İtalyan mühendis Luigi Ferdinando Marsigli, Habsburg İmparatoru'nun oğlu Giuseppe'ye yolladığı yazısında, sadrazamın sefer konusunda ısrarcı olduğunu belirtmiş ve gerekli tedbirlerin alınması konusunda kendisine uyarıda bulunmuştur.⁵⁹ Viyana hükümetinin özellikle 1681'den itibaren İmre Tököli ve Macarlara tavizler vermek suretiyle başlattığı uzlaşma girişimi geç kalınmış bir hareketti. Zira Osmanlılarla iş birliği içinde hareket eden Tököli'nin askerî faaliyetleri artık Macar sınırlarının ötesine taşmış durumdaydı.⁶⁰ Öte yandan sadrazam, Avusturyalıların sınır boylarında huzursuzluğa sebep olduklarını bahane ederek sefer hazırlıklarını başlatmak ve sefer isteyen kullarının arzusunu yerine getirmek için sultanın nezdinde girişimlerde bulunmuştu.⁶¹

İmre Tököli'ye bağlı Macarların himaye girişimlerine karşılık Kunitz'in çabalarının yetersiz kalacağını anlayan Habsburg yönetimi deneyimli diplomat Caprara'yı özel talimatlarla İstanbul'a yollama kararı almıştı. Kunitz'den gelen haberler pek iç açıcı olmadığından Caprara'yı zorlu bir görev beklemekteydi.⁶² Nitekim 1682 başlarında sadrazam ile yeniden görüşen Macar temsilciler, efendilerinin yüksek bir haraç ödeyeceğine ve iki yıl içinde tüm ülkeyi Osmanlı egemenliği altına alacağına dair söz vererek ondan Tököli'yi Macaristan'ın

55 Yılmaz, *The Road to Vienna*, 236.

56 Sakız Adası'nın Duquesne komutasındaki Fransız donanması tarafından bombalanması ve bir krize yol açması hakkında bk. *Vekâyi-nâme*, 479; Türkal, *Zeyl-i Fezleke*, 744; Râşid Mehmed Efendi vd., *Târîh-i Râşid I*, 220.

57 Guilleragues Kontu, *İstanbul Mektupları*, 36. Sadrazamın Macar temsilcilerle görüştüğünü doğrulayan Kunitz'in raporu hakkında bk. Yılmaz, *The Road to Vienna*, 245.

58 XIV. Louis'in izlediği bu politika hakkında ayrıntılı bilgi veren bir anlatı için bk. Dorman Newman, *The Intreigues of the French King at Constantinople to embroil Christendom discovered in several dispatches past betwixt him and the late Grand Seigneur, Grand Vizier and Count Teckily: all of them found among that Count's papers seiz'd in December last: with some reflections upon them* (London 1689).

59 Güner Doğan, *Sınırlar Üzerinde Bir Hayat: İtalyan General Kont Luigi Ferdinando Marsigli ve Osmanlı İmparatorluğu (1679-732)* (Ankara: İtalya Dostluk Derneği, 2020), 79.

60 Malden, *Viyana 1683*, 24-25.

61 Demir, *Târîh-i Mehmed Giray*, 3.

62 14 Ocak 1682'de İmparator Leopold'e veda eden Caprara'nın İstanbul'a olan yolculuğu ağır kış şartları nedeniyle 3 Şubat 1682'de başlamıştı. Caprara'nın yolculuğunu geciktiren bir diğer neden ise Şopron'da gerçekleştirilen oturumlar ve Tököli'yle görüşmelerin uzamasıydı. Dolayısıyla İstanbul'a ancak 11 Nisan 1682 tarihinde varabilmişti. Onun da hedefi 1684'te sonlanacak olan Vasvar Barış Antlaşması'nı sürdürmek için Osmanlı yönetimini ikna etmektir. Caprara'nın misyonu hakkında geniş bilgi için bk. Şakul, *II. Viyana Kuşatması*, 45-46; Yılmaz, *The Road to Vienna*, 246-247.

kralı ilan etmesini talep etmişlerdi.⁶³ Başından beri Macar heyetin Osmanlılar tarafından sıcak karşılandığını ifade eden Guilleragues, XIV. Louis'ye gönderdiği 5 Mart 1682 tarihli mektupta, sadrazamın sefere çıkmak için can attığını, ava çıkmış bulunan sultanın payitahta dönüşünün ardından bu konuda bir toplantı yapmak istediğini kaydetmektedir.⁶⁴

Uzun bir yolculuk yapan Caprara, sadrazam ile görüşen Macar heyetiyle Belgrad'da karşılaşmıştı. Osmanlı yönetimini ikna eden Macarlar, Tököli'ye savaş hazırlıklarını başlatması için haber vermek üzere yola çıkmışlardı.⁶⁵ Buna karşılık Caprara'nın sadrazam ile ilk buluşması 12 Mayıs'ta gerçekleşmiş, diplomatik temasları sürdürmeye yetkili olduğuna dair itimatnamesini sunmasına rağmen kayda değer bir netice elde edememiştir. Daha sonra 9 Haziran'da Sultan IV. Mehmed ile görüşen Caprara, aralarındaki sulhun uzatılması için görevlendirildiğini bildirmesi üzerine devlet erkânıyla barış görüşmelerinin yapılabileceği yanıtını almıştır.⁶⁶ Ancak bir iddiaya göre, Caprara'nın henüz ilk görüşmesinde imalı sözler sarf etmesi sadrazamın tepkisini çekmiştir. Habsburg elçisi, kendisine Macaristan'da yetişen meyvelerin çekiciliğinden ve tatlarından bahseden sadrazama söylediklerinin doğru olduğunu fakat bunları yemeye cesaret edenlerin bir daha kurtulamadıkları bir hastalığa yakalandıklarını ifade etmiştir.⁶⁷

İmre Tököli'nin Orta Macaristan kralı ilan edildiği süreçte,⁶⁸ barış görüşmelerini sürdürmek isteyen Caprara ve Kunitz öncülüğündeki heyet, 22 Haziran'da reisülküttab, yeniçeri ağası, tercüman Mavrocordato'nun da dahil olduğu Osmanlı temsilcileriyle görüşmüştü. Müzakerelerin zor geçmesi ve 1664'ten bu yana sınırda verilen zararların tazmin edilmesi gibi yeni şartların ileri sürülmesi Habsburg temsilcilerinin barış umutlarını yıkacak nitelikteydi.⁶⁹ Görüşmeleri takip eden Fransa büyük elçisi Guilleragues, sadrazamın sefere daima hazır gibi bir tutum sergilediğini, bununla birlikte onu ikna edebilecek ciddi tekliflerin sunulması hâlinde fikrinin değişebileceğine dair izlenimleri olduğunu kaydetmektedir.⁷⁰ Caprara'dan Viyana'ya giden çelişkili haberler imparatorluğu ciddi bir kaygı içine düşürmüş olacak ki Habsburg İmparatoru Leopold, sadrazama büyük bir rüşvet ödemeyi savaşı önlemenin bir yolu olarak düşünmüştü.⁷¹ Ancak Osmanlıların barış için ileri sürdüğü şartları şiddetle reddeden ve yaşanan gelişmeleri bir haberciyle Viyana'ya bildiren Caprara, 7 Temmuz'daki görüşmesinde istediği neticeyi elde edemediği gibi, kendisine gelen talimatları Edirne'ye geçmeyi kararlaştıran sadrazama iletmekte başarısız olmuştu.⁷² Nihayetinde Caprara için barış müzakerelerinin başarısızlığı, öne sürülen uzlaşma koşulları ve sadrazamın

63 Barker, *Double Eagle and Crescent*, 136.

64 Guilleragues Kontu, *İstanbul Mektupları*, 50.

65 Stoye, *Viyana Kuşatması*, 51; Üstün, *1683 Viyana Seferi*, 24-25.

66 Türkal, *Zeyl-i Fezleke*, 784-785; Yılmaz, *The Road to Vienna*, 247-248.

67 Üstün, *1683 Viyana Seferi*, 25.

68 İmre Tököli, 10 Ağustos'ta onaylanan ahitnameyle Orta Macar kralı ilan edilmiş, kendisine teslim edilmek üzere bir sancak ve tuğ gönderilmişti. Bk. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 5/65-66. İmre Tököli'ye sunulan Evâil-i Şaban 1093 (5-14 Ağustos 1682) tarihli ahitnamenin sureti için bk. Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Divan-ı Hümayûn Sicilleri Nâme-i Hümayûn Defterleri (A.DVNSNMH.d), nr. 5/134, 347-352. Ahitname metninin sadeleştirilmiş hâli için ayrıca bk. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'dan Günümüze Türk Macar İlişkileri* (İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016), 248-251.

69 Yılmaz, *The Road to Vienna*, 248-249.

70 Guilleragues Kontu, *İstanbul Mektupları*, 86.

71 Barker, *Double Eagle and Crescent*, 137.

72 Üstün, *1683 Viyana Seferi*, 26.

kişisel hedeflerinden ödün verme isteksizliğinden kaynaklanmış gibidir. Kısaca barış şartlarını yeniden görüşmek ve uzatmak Habsburg temsilcileri için ne kadar güç bir süreç oluyorsa, sefer arzulan sadrazam için onları oyalamak ve zorlamak da o denli etkili olmuştur.

3. Viyana Seferi'ne Doğru: Dîvân-ı Hümâyûn'da Sefer Müzakereleri

Viyana Seferi öncesinde barışın uzatılmasına ilişkin anlatılarda geçen Habsburg temsilcilerinin çabaları ve buna karşı Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın izlediği siyaset ve yaptırımları uzlaşmadan uzak bir diplomasi mücadelesi olarak okunmaya uygun görünmektedir. Bu süreçte Caprara'nın sergilediği tavizkâr tutumun da sadrazamın sefere olan hevesini köriklediğini gözden kaçırmamak gerekir.⁷³ Osmanlı tarihçilerinden Râşid Efendi, Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın Avusturya üzerine sefere çıkma konusundaki ısrarcılığını vurgularken sulhu bozan tarafın kendileri olmadığı noktasında sultanı kendi düşüncelerine ortak ettiğini kaydetmektedir.⁷⁴

Osmanlı-Habsburg diplomasisinin damgasını vurduğu bir dönemde, savaşa giden süreci dar ve tartışmalı alanlara çeken çağdaş anlatıların nasıl okunduğunu ve sadrazamın bu siyaseti nasıl etkilediğini ortaya koymak bir nebze de olsa Osmanlı karar alma mekanizmasının işleyişini anlamak bakımından önem arz etmektedir. Tam da bu noktada, "*Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*" başlıklı anlatı, sefer öncesinde savaş kararının çıkmasını sağlayan divan toplantısında geçen müzakereler ve dönemin siyaseti arasında anlamlı bağlantılar kurmaya ve bu konuda yeni fikirler sunmaya yardımcı olmaktadır.

Der-beyân-ı sefer-i Nemçe'de geçen anlatının Viyana Seferi'nden sonra yazıldığı düşünülürse, bu tarihî hadisenin kolektif hafızada iz bıraktığı görülmektedir. Anlatı, çağdaşlarıyla benzer şekilde, sefere geçmeden önce Habsburg aleyhine yaşanan gelişmelerden dolayı imparatorun barışı uzatmak amacıyla Caprara'yı yolladığını, ancak "*vezîr-i hod-rey*" yani dik başlı olarak tanımladığı Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın barış görüşmelerinin önünü tıkadığını kaydetmektedir.⁷⁵ Anlatı, bu yönüyle dönemin genelinde kabul edilen bir tarih anlayışını yansıtmaktadır. Sefer müzakeresini gerçekleştirmek için toplanan divanda Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın Orta Macar sorununa nasıl yaklaştığını ve ikna ettiği devlet adamlarının ortaya koyduğu görüşleri tarihselleştirmektedir. Bu durum, Kara Mustafa Paşa'nın imajının çağdaşları tarafından nasıl algılandığını ve değerlendirildiğini anlamak açısından önemlidir. Konuyla ilgili olarak Şakul'un da ifade ettiği gibi,⁷⁶ 1683-1699 dönemine ait tarihsel kaynaklarda Kara Mustafa Paşa'nın olumsuz bir portreye sahip olduğu dikkat çeken bir husustur. İmparatorluğun çalkantılı bir döneminde, benzer bir çizgiyi takip ettiği görülen mecmua yazarı da muhtemelen dönemin politik atmosferine bağlı kalmış ve değerlendirmelerini bu yönde kaleme almıştır.

73 Aktemur, *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi*, 133.

74 Râşid Mehmed Efendi vd., *Târîh-i Râşid I*, 231.

75 *Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*, 47b.

76 Osmanlı tarih yazımında, Kara Mustafa Paşa'nın imajının özellikle 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması'na kadar olumsuz bir şekilde tasvir edildiği, ancak Raşid Tarihi gibi sonraki eserlerde, bu antlaşmaya bir tepki olarak maktul sadrazama yönelik iade-i itibar anlatılarının yaygınlık kazandığı görülmektedir. Kara Mustafa Paşa'nın olumsuz imajın tarihsel süreçteki dönüşümü hakkında geniş bilgi için bk. Şakul, *II. Viyana Kuşatması*, 88-96.

Söz konusu anlatıda, 6 Ağustos 1682'de Babüssaade önüne savaş tuğunun dikilmesi,⁷⁷ divan toplantısının bu tarihte gerçekleşmiş olabileceği ihtimalini akla getirirse de bu eylemin gayriresmî bir savaş ilanı olduğunu hatırlamakta yarar vardır. Osmanlı yönetimini bu adımı atmaya iten sebep Habsburg elçisi Caprara'nın 1682 Haziran ve Temmuz aylarında gerçekleştirdiği müzakerelerde öne sürülen barış koşullarını reddetmesiydi. Bu arada Caprara'nın Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi'den barışa yönelik fetva alması muhtemelen 6 Ağustos tarihinden öncesine dayanmaktadır.⁷⁸ İleride de görüleceği üzere, şeyhülislamın divan toplantısındaki tutumu Caprara'ya verilen savaş karşıtı fetvadan izler taşımaktadır. Meşveretin 6 Ağustos'ta gerçekleşmiş olma olasılığını güçlendiren unsurlardan birisi de Silahdar'ın Yeniçeri Ağası Bekrî Mustafa Paşa ile Caprara arasında geçen üçüncü müzakereye dair notlarıdır. Buna göre, yeniçeri ağasının 1682 Aralık ayında yaptığı görüşmede, sultanın artık savaş kararı almış olduğunu ifade etmesi geriye dönük olarak 6 Ağustos tarihli toplantıya işaret etmektedir. Ne var ki elçi, sadece barış şartlarının kabulü hâlinde savaştan vazgeçileceğini duyunca sert bir tepki göstermiştir. Silahdar, bu gelişme üzerine 21 Ocak 1683'te savaş tuğlarının yeniden dikilerek savaş hazırlıklarının resmen başladığını kaydetmektedir.⁷⁹ Bu bağlamda, mecmua yazarının aktardığı divan toplantısının savaş kararının alınmasında önemli bir dönemeç olan 6 Ağustos 1682 tarihinde gerçekleştiği ihtimali daha ağır basmaktadır.

Mecmuada yer alan anlatının devamında aktarılanlar divanda yaşanan savaş ve barışa ilişkin müzakerelerin kim tarafından nakledildiğini ortaya koyması bakımından ayrıca önemlidir. Sadrazamın sefere olan arzusunu vurgulayan mecmua yazarı, divanda yaşananları Bağdad muhafızı olarak andığı Hasan Paşa'dan⁸⁰ öğrendiğini ifade etmektedir. Belirttiğine göre Hasan Paşa, kendisiyle yaptığı sohbetlerde sık sık Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'dan söz ederek onun yetenekli, ileri görüşlü ve feraset sahibi bir devlet adamı olmasından bahsetmekte ve bu yönüyle takdire layık olduğunu söylemektedir.⁸¹ Anlatıda geçen kayda bakılırsa, Baltacı Hasan Paşa'yla gerçekleştirilen bir sohbette konu Viyana Seferi hakkında açılmış, karar alınma sürecinde neler yaşandığı paşa tarafından izah edilmiştir. Sohbete konu olan sefer müzakerelerinin kim tarafından Hasan Paşa'ya aktarıldığına bakılırsa karşılaşılan tablo daha ilginç bir hâl almaktadır. Nitekim anlatılana göre, divan toplantısında geçenleri Hasan Paşa'ya nakleden kişi Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın yokluğunda yerine kaymakam olarak bırakılan Bayburtlu Kara İbrahim Paşa (öl. 1687) idi.⁸² Kara Mustafa Paşa'nın yanında yükselen İbrahim Paşa'nın hamisine karşı tertip edilen entrikalarda rol oynadığını, ardından yerine sadaret makamına geçtiğini göz önünde tutmakta yarar vardır.⁸³

Çağdaşları gibi anlatının yazarı da Kara Mustafa Paşa'nın en büyük arzusunun Habsburglara yönelik bir sefer tasarısı olduğundan söz etmiştir. Hemen ardından kendi düşüncesini onaylatmak için divanı topladığını, bu toplantıya başta Sultan IV. Mehmed olmak üzere, Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi, Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa, Anadolu ve Rumeli

77 Türkal, *Zeyl-i Fezleke*, 787; Râşid Mehmed Efendi vd., *Târih-i Râşid I*, 231; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, 136.

78 Müzakere süreci hakkında bk. Şakul, 48-51.

79 Türkal, *Zeyl-i Fezleke*, 791.

80 Sözü edilen paşa, Fâzıl Mustafa Paşa'nın sadarete getirilmesinden sonra 23 Kasım 1689'da Bağdad'a yönetici olarak tayin edilen Baltacı Hasan Paşadır. Bk. Türkal, *Zeyl-i Fezleke*, 1276; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, 347. Baltacı Hasan Paşa, 16 Mayıs 1677'de Hacı Mehmed Efendi'nin azledilmesinden sonra bu makama tayin edilmiştir. Bk. *Vekâyî-nâme*, 458.

81 *Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*, 47b-48a.

82 *Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*, 48a.

83 Türkal, *Zeyl-i Fezleke*, 913-915.

kazaskerleri, Defterdar Hasan Efendi⁸⁴ ve Yeniçeri Ağası Bekri Mustafa Paşa'nın katılım sağladığını kaydetmiştir.⁸⁵ Her ne kadar kayıтта yer verilmemiş olsa da Kubbealtı vezirlerinin divana katılım sağlayabildikleri dikkate alınır sa diğ er üyelerin de söz konusu divana katıldıklarını ifade etmek mümkündür.⁸⁶

Sadrazam Kara Mustafa Paşa, istişare sırasında Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'ye yönelerek “*Efendi Nemçe gazâsı murâd-ı erbâb-ı cihâddır, şer’ân cevâzı var mıdır?*”⁸⁷ diye sorarak ordunun sefere çıkmak istediğini, şer’î açıdan bunun mümkün olup olmadığını öğrenmek istemiştir. Devrin diğ er kaynaklarıyla mukayese edildiğinde, sadrazamın şeyhülislâmın görüşünü öğrenmek amacıyla sorması büyük olasılıkla kafasında hâlâ bazı soru işaretleri olduğunun bir delilidir. Aslında Silahdar'ın kaydına bakılırsa, şeyhülislâmın Avusturya'ya karşı bir sefer düzenlenmesine yönelik tutumu açıktır. Nitekim Habsburg elçisi Caprara, kendisiyle görüştüğünde “*emân*” dileyen bir millete karşı sefere çıkmanın caiz olup olmadığını sormuş, o da İslâm hukukuna göre bunun doğru olmadığına yönelik düşüncesini belirtmiştir. Silahdar'a göre, kendi bildiğiyle hareket eden sadrazam, şer’î dayanaklara rağmen şeyhülislâmın fetvasını göz ardı ederek Caprara'yı göz hapsine aldirmiştir.⁸⁸ Aynı görüşmeden söz eden Hasan Esîrî, savaş sebebini merak eden Caprara'nın barışı uzatmaya çalıştığını, fakat gurura kapılan ricalin tavrından dolayı istediğini elde edemediğini nakletmektedir.⁸⁹ Öte yandan Mehmed Giray da sefer konusunda inatçı davranan sadrazamın hiçbir türlü barışa ikna edilemediğini, kaba bir muameleyle karşılaşılan Caprara'nın huzurdan gönderildiğini ifade etmektedir.⁹⁰

Sadrazam Kara Mustafa Paşa ile Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi arasındaki diyaloga tekrar dönülürse, aralarında geçen konuşma müzakerenin ve tutumların ne yönde seyrettiğini ortaya koymas bakımından dikkat çekicidir. Şeyhülislâm, konuşmasının ilk bölümünde sadrazama taraflar arasındaki sulhun henüz sona ermediğini hatırlatmış ve olumsuz bir tutum sergilemiştir. Buna karşın sadrazam, Avusturyalıların sınır boylarında huzursuzluğa sebep olduklarına dair sahte mektuplar sunmuş ve bu durumun aralarındaki sulhu zedelediğini vurgulamıştır.⁹¹

Şeyhülislâmın yanıtına geçmeden önce, sadrazamın divanda bir delil olarak sunduğu mektupların doğruluğ uyla ilgili tartışmalara değ inmekte fayda vardır. Nitekim anlatıda geçen sahte mektup vurgusuna devrin diğ er kaynaklarında da yer verilmesi düşündürücüdür. Örneğ in Silahdar, sultanı ikna etmek isteyen sadrazamın hileye başvurmak suretiyle sınır

84 Üsküdarî Abdullah Efendi, *Ruzmerre* isimli eserinde Defterdar Hasan Efendi'yi kişiliğ inden dolayı ağır bir şekilde eleştirmektedir. Defterdar'ın bencil, gururlu, aşağılık, açgözlü, rüşvet yiyen bir şahıs olduğundan bahseden Üsküdarî, defterdarlığ ı döneminde çok zulmettiğ inden bahsetmektedir. Üsküdarî'nin Defterdar Hasan Efendi hakkındaki görüşlerinin tamamı için bk. Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkıât-ı Rûz-merre*, haz. Erhan Afyoncu, ed. Recep Ahışahı (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2017), 3/279-280. Defterdar Hasan Efendi'nin Kâbe anahtarını olduğu iddia edilen anahtar bulması ve muhafaza edilmesi yönündeki rolü hakkında ayrıca bk. Şakul, *II. Viyana Kuşatması*, 158.

85 *Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*, 48a.

86 *Divân-ı Hümayûn*'un tarihsel süreci, fonksiyonu ve üyeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Mumcu, “Divân-ı Hümayûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 9/430-432.

87 *Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*, 48a.

88 Türk al, *Zeyl-i Fezleke*, 785-786. Ayrıca krş. Şakul, *II. Viyana Kuşatması*, 50-51.

89 İnan, *Mi'yârü'd-Düvel ve Misbârü'l-Milel*, 1385-1386.

90 Müzakerelerde Kara Mustafa Paş a'yı oldukça uzlaşmaz birisi olarak tanıtan Mehmed Giray, sadrazamın tavrını şu sözlerle nakletmektedir: “*Bâ'dehû vezir-i a'zam hazretlerine ya'nî Kara Mustafâ Paş a'ya ş ol kadar niyâz eylediler ki, ta'rif mümkün degil ammâ paş a-yı mezkûr mütemerrid ve mu'ânid, bed-asl, Türk-i deni olmağ ıla bir vehile niyâz-pezir olmadı. Belki daha ziyâde gurûr ve sürûra düşüp, elçi-i merkûmuñ aslâ ve kat'â sözine amel eylemediler.*” Bk. Demir, *Târih-i Mehmed Giray*, 3.

91 *Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*, 48a.

beyleriyle iletişime geçip Avusturyalıların karışıklık çıkardığına dair mektuplar yazmalarını, huzura gönderilecek esirlere neler konuşmaları gerektiğinin iyice öğretilmesini emretmiş, aksi hâlde birer bahaneyle katledileceklerine dair tehditte bulunduğunu zikretmiştir.⁹² Viyana Seferi'ne katılan başka bir tarihçi sultanın başlangıçta sulha meyilli olduğunu, sadrazamın telkinlerine kulak asmadığını fakat sınır beylerinden gelen şikâyet mektupları üzerine sefer açılmasına yönelik hazırlık başlattığını anlatmaktadır.⁹³ Dikkate alınması gereken bir diğer iddia ise barışı yenilemek isteyen Caprara'nın sunduğu şartları gösteren mektubun içeriğinin sadrazamın emriyle değiştirilerek sultana bildirilmesidir. Söz konusu iddia sadrazamın Belgrad'da idam edilmesinin ardından sorguya çekilen ve kendilerini savunmaya çalışan Dîvân-ı Hümâyûn tercümanı Mavrokordato ile Reisülküttâp Mustafa Efendi'nin ifadelerinden anlaşılmaktadır.⁹⁴ Bu hususta, İâ-zâde tarafından öne sürülen ve herhangi bir dayanağı olmayan iddianın sadrazamı kötölemek için vefatından sonra ortaya konulduğunu belirtmek gerekir.⁹⁵ Kara Mustafa Paşa'yla ilgili bu sahte mektup iddiaları, dezenformasyonun siyasi amaçlar için etkili bir araç olarak kullanıldığına, tarihsel metinlere yansıyan bu politikanın geniş ölçüde yankı bulduğuna dair canlı bir örnek sunmaktadır.

Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın sefere meşruiyet kazandırmak adına sunduğu delillerden sonra Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin hâlâ tam anlamıyla ikna olduğunu söylemek güçtür. Sadrazamın sunduğu delillerin şeyhülislâmı tamamen ikna etmeye yetmediği ve savaş kararına yönelik direncin sürdüğü anlaşılmaktadır. Nitekim şeyhülislâm, konuşmasının son bölümünde, Osmanlı Devleti'nin sefere çıkabilmesi için hâlihazırda sahip olması gereken üç şart ileri sürmüştür. Bunlardan birincisi devlet hazinesinin sefer masraflarını karşılayacak ölçüde yeterli olması, ikincisi ordu halkının sefere çıkmaya rıza göstermesi ve son olarak tasarlanan bu seferin halka yük olmaması ve zarar getirmemesidir.⁹⁶ Söz konusu tarihlere devlet hazinesinin belli başlı sorunlar yaşadığı bilirse de sefer masrafına yol açacak ödemelerin karşılanabilecek düzeyde olduğu yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur.⁹⁷ Divanda söz alan Defterdar Hasan Efendi'nin de mirî hazinenin durumu hakkındaki ifadeleri bu durumu desteklemektedir. Sadrazamın sözü kendisine bırakmasıyla defterdar, *"Bu seferin tedârüki iki seneden berü görülp gayra muhtâc olmadıgım."*⁹⁸ sözleriyle hazinenin kendi kendine yeteceği konusunda teminat vermiştir. Görüleceği üzere, seferin mâlî yönden planlanmasının da erken tarihlere başladığı görülmektedir. Defterdarın sadrazam ile olan akrabalık bağları dikkate

92 Türkal, *Zeyl-i Fezleke*, 786.

93 *Vekâyi-i Viyana*, 8b-9b. Osmanlı diplomasisinde ve askerî stratejilerinde sahte mektuplar aracılığıyla gerçekleştirilen dezenformasyonun yeni bir yöntem olmadığını, daha önceden de başvurulan bir uygulama olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Bununla ilgili olarak Uluç Ali Paşa'nın faaliyetleri hakkında bk. Emrah Safa Gürkan, "Fooling the Sultan: Information, Decision-Making and the Mediterranean Faction (1585-1587)", *Osmanlı Araştırmaları* 45/45 (2015), 83-84.

94 İâ-zâde Efendi'nin bu hususla ilgili kaydına bakılırsa, Caprara'nın sunduğu mektup önce Mavrokordato tarafından tercüme edilmiş, daha sonra sultana sunulması için reisülküttâba bilgi verilmiş, o da barış koşullarını sultana bildirirken içerikte değişiklik yapmıştı. Sadrazamın idamından sonra itirafta buldukları sırada Mavrokordato suçu reisülküttâba yüklemiş, ancak bunu kabullenmeyen Mustafa Efendi, sadrazamdan korktuğu için kendisine emredilene yaptığını zikretmiştir. Bk. *İâ-zâde Târîhi (Metin ve Tahlil)*, haz. Ziya Yilmazer (İstanbul: İstanbul Fethi Cemiyeti, 1996), 186. Krş. Uşşâkizâde İbrâhîm Hasib Efendi, *Zeyl-i Şakâ'ik, Uşşâkizâde'nin Şakâ'ik Zeyli*, haz. Ramazan Ekinci, ed. Derya Örs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 902.

95 Caprara'nın barış şartlarına sıcak bakmasına ve Komoron'un tahliye edilmesini onaylamasına dair herhangi bir kayıtların bulunmaması, sadrazamın ölümünden sonra dolaşan bu iddianın bir söylentiden ibaret olduğunu göstermektedir. Konuyla ilgili bir değerlendirme için bk. Şakul, *II. Viyana Kuşatması*, 22.

96 *Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*, 48a.

97 Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, 196.

98 *Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*, 48a.

alınırsa divanda sergilediği tutum şaşırtıcı olmasa gerektir.⁹⁹ Öte yandan Dimitri Kantemir, sultanın Avusturya seferi konusunda sadrazam ile hemfikir olduğunu, bu nedenle Osmanlı halkını mâlî yönden kötü etkilememek ve olası bir muhalefeti önlemek için mirî hazinenin sefer masraflarını rahatlıkla karşılayabileceğine dair beyanda bulunduğunu kaydetmektedir.¹⁰⁰ Rumen tarihçinin özellikle sultan ile sadrazamın sefer tasarısı hakkında aynı düşünceleri paylaştığı yönündeki iddiası ise tartışmaya değerdir. Nitekim gerek çağdaş Osmanlı kaynaklarının sultanın barışa yatkın olduğu yönündeki görüşleri gerekse sadrazamın onu ikna çabaları göz önüne alındığında Kantemir'in bu iddiasına temkinli yaklaşmakta fayda vardır.¹⁰¹

Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin öne sürdüğü ikinci şarta bakıldığında, sadrazamın bu konuda önceden ciddi bir hazırlık yaptığı anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere, sefere çıkmadan evvel ordunun savaşma konusundaki keyfiyeti önemli bir meseledir. Bunun bilincinde olan sadrazamın Yeniçeri Ağası Bekrî Mustafa Paşa vasıtasıyla orduyu bu sefere razı ettiğine dair kayıtlar mevcuttur. Örneğin Silahdar, sadrazamın St. Gotthard Muharebesi (1664)'ne atıfta bulunarak bu hadisenin üzerlerinde bir kara leke gibi kaldığını, Yeniçeri Ağası Bekrî Mustafa Paşa'yı yanına çektiğini yazmaktadır. Ayrıca sefer fikrinden etkilenen ve Silahdar'ın deyişimiyle “*Pâdişâh bizi niye besler, oturmadan kötürüm olduk.*” diyen yeniçeriler de Avusturyalılardan intikam alma hevesine düşmüşlerdi.¹⁰² Kantemir'in ifadesiyle, “*demirin tavında iken dövülmesi gerektiğini*” savunan sadrazam, yeniçerileri ve onlara destek çıkan devlet ricalini kendisi gibi düşünmeye sevk etmişti. Ayrıca barışı bozmak istemeyen Valide Hatice Turhan Sultan'ı da yeni fetihlerden sonra gelirlerinin artacağı vaadiyle ikna etmişti.¹⁰³

Defterdar Hasan Efendi'nin konuşmasından sonra söz alan ve ordu halkı adına konuşan Yeniçeri Ağası Bekrî Mustafa Paşa'nın divanda sarf ettiği sözler ve karşılaştığı muhalefet dikkate değerdir. Anlatıda geçen ifadelerle bakılırsa, askerin gücünün yerinde ve savaşmaya hazır olduğunu savunan yeniçeri ağası, himaye edilen Macarların kendilerine katılacağı 20.000 kişilik orduyla daha da güçleneceklerini belirtmiştir. Şeyhülislâmın öne sürdüğü şartlar bir ara tamamlanır gibi olsa da karşılaşılan muhalefet tartışmayı iyice körüklemiştir. Nitekim yeniçeri ağasının sözlerine karşılık Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa¹⁰⁴ tarafından şiddetli bir şekilde muhalefet edilmesi dikkat çekici olduğu kadar devlet erkânını ikna etmeye çalışan sadrazamı da güç durumda bırakmıştır.¹⁰⁵ *Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*'de yer alan anlatı dışında, çağdaş Osmanlı kaynakları Köprülüzâde'nin Avusturya aleyhine düzenlenecek bir

99 Râşid Mehmed Efendi vd., *Târîh-i Râşid I*, 247.

100 Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, çev. Özdemir Çobanoğlu (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980), 3/33-34.

101 Örnek vermek gerekirse, Defterdar Sarı Mehmed Paşa ve Râşid Efendi, Habsburg temsilcileriyle müzakerelerin sürdüğü dönemde Sultan IV. Mehmed'in sefer konusunda geri durduğunu, buna karşılık ısrarından vazgeçmeyen sadrazamın çeşitli yollarla sonunda onu ikna ettiğini kaydetmektedir. Bk. *Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayât*, 135; Râşid Mehmed Efendi vd., *Târîh-i Râşid I*, 231.

102 Türkal, *Zeyl-i Fezleke*, 785.

103 Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, 33-34.

104 Köprülü Mehmed Paşa'nın ikinci oğlu olan Fâzıl Mustafa Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadaretinin sürdüğü 1680 yılında Kubbealtı vezirliğine getirilmiş, böylece divan üyelerine katılmıştır. Sultan II. Süleyman'ın saltanatında 1689-1691 yılları arasında sadrazamlık görevini üstlenmiştir. Avusturyalılara karşı giriştiği bir dizi savaş sonucunda başta Belgrad olmak üzere bazı önemli yerleri yeniden Osmanlılara kazandırmış, 19 Ağustos 1691'de Salankamen Muharebesi'nde şehit düşmüştür. Paşa'nın hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Abdülkadir Özcan, “Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/263-265.

105 *Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*, 48a.

sefere karşı muhalefet etmesi hakkında sessizdirler. Bu durum Bayburtlu Kara İbrahim Paşa tarafından Baltacı Hasan Paşa'ya nakledilen anlatının doğruluğunu tartışmaya açsa da benzer görüşe bir yabancı kaynakta rastlanması hayli ilginçtir. *Binbir Gece Masalları*'nı Fransızcaya tercümesiyle tanınan ve aynı zamanda Fransa büyükelçisi Marquis de Nointel (1635-1685)'in sefaret heyetinde yer alan Antoine Galland (1646-1715)'in bu hususta sunduğu malumat kayda değerdir. İlk önce Fâzıl Mustafa Paşa'nın âlim kişiliğini ön plana çıkaran Galland, daha sonra divan toplantısı sırasında sadrazamın kararları karşısında duran tek vezirin o olduğunu kaydetmektedir.¹⁰⁶ Fransız şarkiyatçının bu bilgiye nasıl eriştiği hakkında bir malumat yoktur, ancak uzun süre İstanbul'da vakit geçirdiği düşünülürse bu bilgiyi Osmanlı saray erkânıyla olan irtibatından sağladığını söylemek mümkündür.

Sadrazamın sözde meşru şikâyetlerini dikte etmeye çalıştığını ve sefer kararı alınmasının kaçınılmaz olduğunu anlayan Fâzıl Mustafa Paşa, divanda o ana kadar üzerinde müzakere edilen hususlara ilişkin sert bir tepki göstermiştir. Yeniçeri ağasının söylediklerine mukabele eden Köprülüzâde, "Haşa bu seferin ne dîn ü devlete nef'î ne tâ'ife-i askerinin sefere rağbeti vardır. Hususâ re'âyâ fukarasına mazarratı nümâyândır."¹⁰⁷ sözleriyle tavrını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Paşa'nın ifadesinden anlaşılacağı üzere, olası bir seferin kendilerine bir fayda sağlamayacağını, ordunun aslında sefere çıkma arzusunda olmadığını ve savaşın yol açacağı ağır şartlar karşısında halkın güç duruma düşeceğini vurgulamıştır. Konuşmasını sürdüren Köprülüzâde, Protestan Macarların Osmanlı Devleti'ne sığınmak istemeleri hâlinde ihtida ederek İslâm dinine geçmelerini ve hizmetlerini bu yolla sürdürmelerini önermiştir. Ancak onun sözlerinden pek memnun olmadığı anlaşılan yeniçeri ağası, hazinedeki bolluktan ve yeniçerilerin savaşma isteğinden dem vurarak sefer kararından vazgeçilmesinin hatalı bir seçim olacağını belirtmiştir. Üstelik sefere çıkılmadığı takdirde ordu halkının zaptının mümkün olmadığından söz ederek bu konuda ne kadar kararlı olduklarının ve böyle bir fırsatın göz ardı edilmemesi gerektiğinin altını çizerek ricali ikna etmeye çalışmıştır.¹⁰⁸ Sadrazamın sefer sırasında rikâb-ı hümayûn kaymakamı olarak daha yakını olan Fâzıl Mustafa Paşa yerine Bayburtlu Kara İbrahim Paşa'yı tercih etmesini ve kayınbiraderini Edirne muhafızı olarak bırakmasını meşveretteki muhalif tavrına ve seferi desteklememesine bağlamak mümkündür.¹⁰⁹

Divan toplantısındaki konuşmaları aktaran anlatının son bölümünde rical arasındaki tüm tartışmaları yakından izleyen Sultan IV. Mehmed'in ikna olduğu anlaşılmaktadır. Sefer kararını onaylayan sultan, ordunun bizzat kendisi ya da Sadrazam Kara Mustafa Paşa tarafından idare edileceğini belirttiikten sonra "kelâmü'l-mülûk, mülûkü'l-kelem"¹¹⁰ sözleriyle divan toplantısına son vermiştir.¹¹¹ Böylece divandan çıkan karar sadrazamın arzuladığı üzere so-

106 Galland'ın anlatımına bakılırsa, Salankamen Muharebesi (1691)'nde şehit düşen Fâzıl Mustafa Paşa oldukça âlim, iyi bir kütüphane sahibi ve herhangi bir yere kitap dolu sandıkları olmadan gitmeyen bir devlet adamıydı. İşinden geri kalan tüm zamanını eğitim faaliyetleriyle geçiren Köprülüzâde aynı zamanda ulemânın ihtiyaçlarıyla da yakından ilgilenen bir âlimdi. Bk. Antoine Galland, *The Remarkable Sayings, Apothegms and Maxims of the Eastern Nations Abstracted and Translated Out of Their Books Written in the Arabian, Persian and Turkish Language, with Remarks* (London: Richard Baldwin, 1695), 80.

107 *Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*, 48a-48b.

108 *Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*, 48b.

109 Fâzıl Mustafa Paşa, eniştesinin sadaretinde, her ne kadar altıncı vezirlikten dördüncü vezirliğe kadar yükseltilmişse de bu girişim onun sadrazam vekili olarak tayin edilmesine yetmemekteydi. Bu durum, biraz da Sultan IV. Mehmed'in kaymakam seçimlerindeki denge politikasının bir neticesiydi. Bk. Şakul, *II. Viyana Kuşatması*, 154.

110 "Padişahların sözü, sözlerin padişahıdır."

111 *Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*, 48b.

nuçlanmış ve at kuyruklu tuğların 6 Ağustos 1682'de Topkapı Sarayı'ndaki Babüssaade önüne dikilmesiyle önemli bir adım atılmıştır. Bundan sonra Caprara, İstanbul'daki tüm camilerde insanların zafer için dua ettiğine tanıklık ettiği gibi ülkesine yönelik başlatılan sefer hakkındaki yaygaraları gün geçtikçe daha yakından izlemek zorunda kalmıştır.¹¹² Sonuçta Sultan IV. Mehmed, Habsburglarla yeni bir askerî çatışmayı ilk başlarda istemese de sadrazam bu konuda ısrarlıydı; hatta aralarındaki barışı sürdürmenin Yanıkkale ve Komoron'un işgaliyle sağlanacağı konusunda onu ikna etmişti.¹¹³ Buna karşılık 25 Eylül'de sultanın İstolni-Belgrad'a¹¹⁴ hareket edeceğine dair bir söylenti duyan Caprara, artık savaşın başlayacağından iyice emin olmuş ve Habsburg İmparatoru Leopold'e acil savunma önlemleri alması hususunda çağrıda bulunmuştur. Ekim ayında Viyana'ya yolladığı haberler çok açıktır. 19 Ekim'de sadrazamı Edirne'ye kadar takip etmek zorunda kalmış, üçüncü ve son müzakeresini Aralık sonlarında bir araya geldiği Yeniçeri Ağası Bekri Mustafa Paşa'yla gerçekleştirmiştir. Kendisinden Yanıkkale'nin teslimi ve Tököli'nin tanınması istenmişse de imparatorundan aldığı talimatlar doğrultusunda bu şartları sert bir şekilde reddetmiştir. Görevinin tamamlandığını düşünerek ülkesine dönmek için izin istemişse de kabul edilmeyerek göz hapsinde tutulmuştur.¹¹⁵

Caprara'nın hizmetkarları, Osmanlıların muazzam savaş hazırlıklarına ilişkin haberlerle 8 Aralık 1682'de Viyana'ya ulaşmışlardı. Öte yandan Macaristan'dan gelen raporlar da olumsuzdu ve Viyana açısından savunma önlemlerine duyulan acil ihtiyaç aşıkardı.¹¹⁶ İstanbul'daki gelişmelerden bahseden çağdaş bir metinde, sultanın Avusturya'ya savaş ilan etmesi Avrupalı devletlerin birbirlerine karşı mücadele etmesini engelleyeceği için olumlu karşılanmıştır. Bununla birlikte son yıllarda İmparator Leopold tarafından barışı uzatma misyonuyla gönderilen dört diplomatın İstanbul ve Edirne'ye geldiklerine şahit olunduğu, aralarında vefat edenlerin bulunduğu ve bunun Osmanlı siyasetine yaradığı kaydedilmektedir. Son olarak İstanbul'a gönderilen Caprara'nın çabalarının meyvesini alamamasının yanında sefere çıkan sadrazamı takip etmek ve sefer güzergâhında yaşanan yıkımlara şahit olmak zorunda kaldığı belirtilmektedir. Aynı metinde taraflardan birisinin savaşı üstlenmemesi gerektiği hâlde seferi başlattığını, diğerinin ise kendi politikasını bozmak suretiyle savaşa girmek zorunda kaldığı zikredilmektedir.¹¹⁷

Barış müzakereleri, bu süreç için önemli bir dönüm noktası olan 6 Ağustos 1682'deki gayriresmî savaş ilanından sonra da sonuç vermemiştir. Habsburg elçisi Caprara'nın Aralık ayında başarısızlıkla sonuçlanan son müzakeresinden sonra resmî savaş kararı nihayet 21

112 Yılmaz, *The Road to Vienna*, 249.

113 Kenneth M. Setton, *Venice, Austria, and Turks in the Seventeenth Century* (Philadelphia: American Philosophical Society, 1991), 260.

114 Macarca *Székesfehérvár*; Almanca *Stuhlweissenburg*.

115 Barker, Caprara'nın Edirne'deki son müzakeresini 23 Aralık'ta gerçekleştirdiğini kaydederken Silahdar bu toplantının 31 Aralık'ta yapıldığını belirtmektedir. Bunlara ek olarak Şakul ise söz konusu görüşmenin 7 Aralık'ta meydana geldiğini zikretmektedir. Krş. Türkal, *Zey-i Fezleke*, 791; Barker, *Double Eagle and Crescent*, 153; Şakul, *II. Viyana Kuşatması*, 53; Yılmaz, *The Road to Vienna*, 250.

116 Karl August Schimmer, *The Sieges of Vienna by the Turks*, trans. Earl of Ellesmere (London: John Murray, 1879), 77.

117 Du Vignau (sieur de Joanots), *A new account of the present condition of the Turkish affairs, with the causes of the decay of the Ottoman power; of their wars with the present emperor, &c, and the facility the Christian princes now have of retaking Constantinople, according to a prophecy of the Turks themselves. Together with several notable remarks upon the late insolence of the army; of their deposing Mahomet IV. (who had reigned eight and forty years) and setting his younger brother in his seat. To which is prefixed, the effigies of this new emperor, Solymán the Third. By a person of quality, who long resided amongst them, and is lately returned home*, trans. Anonymous (Londra: Randal Taylor, 1688), 173-174.

Ocak 1683'te ilan edilmiştir. Macar topraklarına bakan savaş tuğu, başta sadrazam ve şeyhülislâm olmak üzere, tüm devlet erkânının katılımıyla yeniden Babüssaade önüne dikilmiştir. Böylece savaş ilanına giden yolda alınan karar resmiyete kavuşmuştur. Daha sonra Rumeli ve Anadolu'da bulunan tüm vezir ve beylerbeylerine emirler gönderilerek ordularıyla birlikte baharda Belgrad'da toplanması kararlaştırılmıştır. Yine aynı tarihte yeni atamaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Ardından Çehrin Seferi'nde olduğu gibi, bu seferde de Sultan IV. Mehmed ordunun yönetimini Sadrazam Kara Mustafa Paşa'ya bırakmayı kararlaştırmıştır.¹¹⁸

SONUÇ

1683 Viyana Seferi'ne giden süreçte, Protestan Macarların himaye edilmesiyle başlayan diplomatik uzlaşmazlığın geniş alana yayılan bir savaşa dönüştürülmesinde çok sayıda neden ve değişken bulunmaktadır. Habsburglara karşı bir savaşın başlamasına yol açan karar, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa sadaretinde gerçekleşen himaye girişimi ile ilişkilendirilmiştir. Sadrazamın sefere çıkmaya kararlı olduğu yönündeki tarihsel açıklamalar içeren anlatılar ve iddialar Osmanlı karar alma mekanizmasına ve bu zaman zarfında ortaya konulan argümanlara önemli ölçüde ışık tutmaktadır. Bu doğrultuda, Fransa Milli Kütüphanesi'nde bulunan bir mecmuada geçen "*Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*" isimli anlatı sefere giden sürecin nasıl oluştuğunu, bu kararı destekleyen ya da muhalefet eden ricalin tutumunu ve sadrazamın karşılaştığı bürokratik engelleri nasıl aştığını anlamak için önemli tarihsel açıklamalar sunmaktadır.

Bu tarihsel anlatı, Fâzıl Ahmed Paşa'nın Protestan Macarların himaye teklifini tamamen reddetmediğini, aksine olumlu bir yaklaşım sergilediğini ancak mevcut şartlar yüzünden bu meseleye odaklanamadığını ifade etmektedir. Bu yönüyle, Köprülüzâde'nin Macarların himayesine sıcak bakmadığı yönündeki hâkim eğilime karşı bir bakış açısı sunmaktadır. Aynı anlatı, çağdaşı diğer kaynakların sunduğu malumatı teyit eden önemli açıklamalar içermekle birlikte Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın başta Sultan IV. Mehmed olmak üzere devlet erkânına ve kamuoyuna ne ölçüde nüfuz ettiği ve ileri sürdüğu argümanlar hakkında önemli detaylar barındırmaktadır. Çağdaşlarıyla benzer şekilde, Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın barış yolundaki diplomatik girişimlerin önünü tıkadığını kaydeden anlatı, savaş ilanına giden süreçte gerçekleşen divan toplantısındaki görüşmeleri aktarmasıyla ayrı bir öneme sahiptir. Bu anlatı sayesinde, Osmanlı Devleti'nden destek isteyen Macar temsilcilerin taleplerine Kara Mustafa Paşa'dan önce de sıcak bakıldığı, Habsburglar üzerine sefer planlayan sadrazamın bu arzusu uğrunda divan üyelerini ikna etmek için bir hayli uğraştığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Anlatının diğer kaynaklardan farklı olarak öne sürdüğu iddiaların çağdaşı olan hem yerli hem de yabancı kaynaklar aracılığıyla doğrulanabilir olması mühimdir. Dolayısıyla Osmanlı karar alıcılarının Viyana Seferi'ne giden süreçte izledikleri yolu ortaya koyması ve tarihselleştirmesi bakımından bu anlatının kayda değer bir kaynak olduğu ifade edilebilir. Çağdaş kaynaklarla paralel okuduklarında ve yeniden birleştirildikleri takdirde bu türden

118 Mehtap Yılmaz, *Vekayi'name (Vekayi-i Bec) (Metin ve Değerlendirmesi)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 2-3; Türkal, *Zeyl-i Fezleke*, 791.

anlatıların birbirleriyle nasıl etkileşime girdiğini ve etkilendiğini ortaya koymak mümkün hâle gelmektedir. Öyle ki bu anlatılar, tarihsel bağlamda bilgi sunmalarının yanı sıra çağdaşlarının bıraktıkları boşlukları tamamlamak suretiyle ilgili dönemin aydınlatılmasında da öneme sahiptir. Bu bağlamda, “*Der-beyân-ı sefer-i Nemçe*” isimli anlatı da yakın geçmişte gerçekleşen ve hafızalarda yer edinen 1683 Viyana Seferi’ne giden karar sürecine ilişkin özgün ve dikkate değer düşünceler ortaya koymaktadır.

Araştırma & Yayın Etiği: Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve *iThenticate* taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Libre Açık Erişim bu makale, [CC BY-NC 4.0](#) lisansına sahiptir.

Research & Publication Ethics: The article underwent a double-blind peer-review process involving two or more reviewers, and an *iThenticate* scan was conducted to detect potential plagiarism and similarity issues. The article was found to comply with established research and publication ethics standards.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles and that all relevant sources were accurately cited. This is a Libre Open Access article under the [CC BY-NC 4.0](#) license.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA).

Divan-ı Hümâyûn Sicilleri Nâme-i Hümâyûn Defterleri (A.DVNSNMH.d), nr. 5/134.

TSMA.d, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi. Defter (TSMA.d), 1219/1.

2. Kitap, Makale ve Tezler

Abdurrahman Abdi Paşa. *Vekâyi'-nâme*. haz. Fahri Ç. Derin. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008.

Aktemur, Ramazan. *Anonim Osmanlı Vekayinâmesi, H. 1058-1106/M. 1648-1694, (Metin ve Değerlendirme)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Ateş, Şuayp. 17. *Yüzyılım İkinci Yarısına Ait Anonim Bir Tarihçe "Vekâyi-i Viyana (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Aydar, Metin. *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1634-1683)*. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Barker, Thomas M. *Double Eagle and Crescent: Vienna's Second Turkish and Its Historical Setting*. New York: State University of New York Press, 1967.

Bekar, Cumhur. "Köprülü Mehmed Paşa'nın Osmanlı Tarih Yazımında Değişen Algısı". *Tarihyazımı* 1/1 (2019), 62-78.

Bekar, Cumhur. "'The Ottoman Revolution of 1661': The Reconfiguration of Political Power under Mehmed IV and Köprülü Grand Viziers". *Journal of Early Modern History*, 27 (2023), 224-253.

Çolak, Songül - Aydar, Metin. "Savaş ve Propaganda: 1683 Viyana Kuşatması Üzerine Bir Değerlendirme". *Belleten* 84/301 (Aralık 2020), 1045-1096.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa. *Zübde-i Vekayîât*. haz. Abdülkadir Özcan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

Demir, Uğur. *Târîh-i Mehmed Giray*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'dan Günümüze Türk Macar İlişkileri*. İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016.

Doğan, Güner. *Sınırlar Üzerinde Bir Hayat: İtalyan General Kont Luigi Ferdinando Marsigli ve Osmanlı İmparatorluğu (1679-732)*. Ankara: İtalya Dostluk Derneği, 2020.

- Dorman Newman. *The Intrigues of the French King at Constantinople to embroil Christendom discovered in several dispatches past betwixt him and the late Grand Seignior, Grand Vizier and Count Teckily: all of them found among that Count's papers seiz'd in December last: with some reflections upon them.* London 1689.
- Du Vignau (sieur de Joanots). *A new account of the present condition of the Turkish affairs, with the causes of the decay of the Ottoman power; of their wars with the present emperor, &c, and the facility the Christian princes now have of retaking Constantinople, according to a prophecy of the Turks themselves. Together with several notable remarks upon the late insolence of the army; of their deposing Mahomet IV. (who had reigned eight and forty years) and setting his younger brother in his seat. To which is prefixed, the effigies of this new emperor, Solyman the Third. By a person of quality, who long resided amongst them, and is lately returned home.* trans. Anonymous. Londra: Randal Taylor, 1688.
- Erdoğan, Meryem Kaçan. *II. Viyana Kuşatması.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Galland, Antoine. *The remarkable sayings, apothegms and maxims of the Eastern nations abstracted and translated out of their books written in the Arabian, Persian and Turkish language, with remarks.* London: Richard Baldwin, 1695.
- Guilleragues Kontu. *İstanbul Mektupları.* çev. Yaşar Avunç. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2010.
- Gürkan, Emrah Safa. "Fooling the Sultan: Information, Decision-Making and the Mediterranean Faction (1585-1587)". *Osmanlı Araştırmaları* 45/45 (2015), 57-96.
- Hammer, Joseph von. *Büyük Osmanlı Tarihi.* çev. Mümin Çevik-Erol Kılıç. 6 Cilt. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1992.
- Itzkowitz, Norman. *Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek.* çev. Cihan Kaplan. İstanbul: Babil Yayınları, 2006.
- İlgürel, Mücteba. "Köprülü Mehmed Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 26/258-260. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- İnalçık, Halil. *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- İnan, Göker. *Hasan Esîrî'nin Mi'yârü'd-Düvel ve Misbârü'l-Milel İsimli Tarih ve Coğrafya Eseri (İnceleme-Transkripsiyon).* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- İsâ-zâde Târîhi (Metin ve Tablil). haz. Ziya Yılmaz. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1996.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1640-1774).* çev. Nilüfer Epçeli. 4 Cilt. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2009.
- Kantemir, Dimitri. *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi.* 3. Cilt. çev. Özdemir Çobanoğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.
- Kunt, Metin İ. "17. Yüzyılda Osmanlı Kuzey Politikası Üzerine Bir Yorum". *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Beşeri Bilimler-Humanities IV-V* (1976-1977), 111-116.
- Kunt, Metin İ. "The Köprülü Years: 1656-1661". Princeton: Department of Near Eastern Studies, Princeton University, Ph.D. Dissertation, 1971.

- Malden, H. Elliot. *Viyana 1683*. çev. Uygur Kahraman. Ankara: Adapa Yayınevi, 2005.
- Mecmûa*. Paris: Bibliothèque nationale de France. Département des manuscrits, Supplément turc 114, 1a-234b.
- Michels, Georg B. "Myth or Reality? Ottoman Support for Hungarian Rebels in Light of a Secret Transylvanian Mission to the Porte (1669-1670)". *Hungarian Cultural Studies, e-Journal of the American Hungarian Educators Association* VIII (2015), 34-45.
- Michels, Georg B. *The Habsburg Empire under Siege, Ottoman Expansion and Hungarian Revolt in the Age of Grand Vizir Ahmed Köprülü*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 2021.
- Mumcu, Ahmet. "Dîvân-ı Hümayûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/430-432. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- O'Brien, C. Bickford. "Russia and Turkey, 1677-1681: The Treaty of Bakhchisarai". *The Russian Review* 12/4 (1953), 259-268.
- Olnon, Merlijn. "'A Most Agreeable and Pleasant Creature'? Merzifonlu Kara Mustafa Paşa in the Correspondence Of Justinus Colyer (1668-1682)". *Oriente Moderno, Nuova serie* 83/3 (2003), 649-669.
- Özcan, Abdülkadir. "Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/263-265. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Papp, Sándor. "Ottoman Accounts of the Hungarian Movements against the Habsburgs at the Turn of the Seventeenth and the Eighteenth Centuries". *Frontiers of Ottoman Studies, State, Province, and the West*. ed. Colin Imber vd. Vol. II, 37-48, London: I.B. Tauris, 2005.
- Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*. haz. Abdülkadir Özcan vd. I Cilt. İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.
- Schimmer, Karl August. *The Sieges of Vienna by the Turks*. trans. Earl of Ellesmere. London: John Murray, 1879.
- Setton, Kenneth Meyer. *Venice, Austria, and Turks in the Seventeenth Century*. Philadelphia: American Philosophical Society, 1991.
- Stoye, John. *Viyana Kuşatması*. çev. Derin Türkömer. İstanbul: Doğan Kitap, 2004.
- Şakul, Kahraman. "Batı'da ve Türkiye'de Yeni Askeri Tarihçilik". *Toplumsal Tarih Dergisi* 198 (2010), 31-35.
- Şakul, Kahraman. *II. Viyana Kuşatması. Yedi Başlı Ejderin Fendi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2021.
- Şakul, Kahraman. "Siege Warfare in Verse and Prose: the Ottoman Conquest of Kamianets-Podilsky (Kamaniçe), 1672". *The World of the Siege*. ed. Anke Fischer-Kattner-Jamel Ostwald. 205-240, Leiden-Boston: Brill, 2019.
- Şakul, Kahraman. "The Habsburg Empire under Siege: Ottoman Expansion and Hungarian Revolt in the Age of Grand Vizier Ahmed Köprülü, written by Georg B. Michels". *Turkish Historical Review* 14/1 (2023), 136-140. <https://doi.org/10.1163/18775462-20230003>.
- Târîh-i Sefer-i Kandiye*. Çorum: Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Yazmalar, 19 Hk 1240/1.

- Türkal, Nazire Karaçay. *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Uşşâkizâde İbrâhîm Hasib Efendi. *Zeyl-i Şakâ'ik, Uşşâkizâde'nin Şakâ'ik Zeyli*. haz. Ramazan Ekinci. ed. Derya Örs. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi, II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*. 3 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Üsküdarî Abdullah Efendi. *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*. haz. Erhan Afyoncu. ed. Recep Ahışalı. 3 Cilt. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2017.
- Üstün, Cevat. *1683 Viyana Seferi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı (Tıpkıbasım), 2010.
- Yılmaz, Mehtap. *Vekayi'ne (Vekayi-i Bec) (Metin ve Değerlendirmesi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Yılmaz, Yasir. *The Road to Vienna: Habsburg and Ottoman Statecraft During the Time of Grand Vizier Kara Mustafa Paşa (1676-1683)*. Indiana: Purdue University, Ph.D. Dissertation, 2015.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. çev. Nilüfer Epeçli. 5 Cilt. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.